

myntstudier

2018:1 - december

Mynttidskriften på Internet

www.archaeology.su.se/numismatiska

Myntmetaller som ståndsmarkörer

Kenneth Jonsson

Bakgrund

Från Sverige finns ett mycket stort fyndmaterial av mynt, f.n. ingår drygt 703.000 mynt. Fynden speglar hur myntcirkulationen förändrades över tiden och de kan användas för att göra analyser som belyser myntningen och myntcirkulationen på en mängd olika sätt. Främst gäller det perioder då det saknas (vikingatiden) eller finns mycket få (medeltiden) skriftliga källor som belyser dessa problem. För nyare tid är det emellertid även möjligt att i vissa fall tillföra ny kunskap även om det skriftliga källmaterialet då är mycket omfattande.

Om man vill studera regionala skillnader i rikedom eller ekonomisk utvecklingsnivå med utgångspunkt från fynden, är lösfynd och hopade fynd den bästa utgångspunkten. De är emellertid också avhängiga av att utgrävningar har utförts i relativt sett samma omfattning i olika landsdelar eller i städer kontra landsbygd. För andra typer av analyser kan skattfynd vara intressanta. Skatter i gravar ska egentligen inte förekomma eftersom gravgåvor strider mot den kristna läran. De utgör därför en problematisk kategori, eftersom mynten kan representera den dödes egendom. Möjligheten finns även att de är mynt som anhöriga ville lägga i graven och de kan därför ha valts ut med ett speciellt syfte. Skatter i andra sammanhang är däremot normalt mer svåra att använda eftersom t.ex. antalet skattfynd kan variera beroende på en mängd olika faktorer som inte har med ekonomin att göra. Under högmedeltiden är det t.ex. uppenbart att s.k. myntindragningar (Jonsson

Redaktionellt

Myntstudier utges av Numismatiska Forskningsgruppen (Gunnar Ekströms professur i numismatik och penninghistoria) vid Stockholms Universitet. Ansvarig utgivare och redaktör är Kenneth Jonsson. Artiklarna kommer enbart att behandla mynt och därmed relaterad information, d.v.s inte medaljer, sedlar och polletter.

Distribution sker endast i detta elektroniska format (PDF), som alla intresserade själva kan skriva ut på papper. För att skriva ut den laddar man ner filen till sin egen dator. För utskrift krävs Adobe Reader som går att ladda ner gratis från Adobes hemsida: www.adobe.com

Skriv lämpligen ut uppslag som börjar med udda sidor först och vänd därefter sidorna och skriv ut jämna sidor. Efter vikning har man tidskriften i A5-format. Bilderna blir bäst om man använder en laserskrivare med 1200 punkters upplösning per tum. Äldre nummer kan hämtas från hemsidan (se ovan).

Antalet nr per år varierar. När insända manuskript fyller ut ett nytt nr läggs det ut på hemsidan.

Artiklar kan skickas med e-post till: kenneth.jonsson@ark.su.se eller på diskett till Kenneth Jonsson, Numismatiska Forskningsgruppen, Stockholms Universitet, 106 91 Stockholm. Bilder kan skickas i elektroniskt format (TIFF eller JPEG) eller per post som vi skannar in.

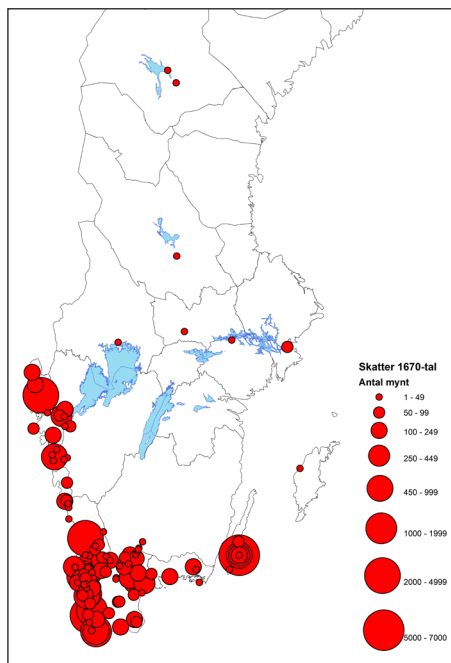

Fig. 1. Skatter med slutmynt på 1670-talet.

1995, 56–57; Svensson 2012) har skett, d.v.s. endast en mynttyp var gångbar samtidigt och den byttes ut mot en ny i beskattningssyfte. Det gjorde att det var direkt olönsamt att spara ett kapital i form av mynt, eftersom mynten förlorade en stor del av sitt värde när en myntindragning genomfördes.

Sture Bolin hade redan 1926 uppmärksammat kopplingen mellan krig och skattfynd (Bolin 1926, 197–209) och även om hans slutsatser har kritiserats är det uppenbart att krig under vissa perioder har resulterat i ett kraftigt ökande antal skatter. I dessa fall är det därför inte ett välstånd som är orsaken till ett stort antal skatter. Från nyare tid finns ca 900 kända skatter i Sverige. Den utan jämförelse största koncentrationen tidsmässigt finns för skatter med slutmynt på 1670-talet, då antalet skatter är ca 140 (fig. 1). Områden med ett stort antal skatter sammanfaller med områden som utsattes för krigshändelser under det Skånska kriget

1675–1679 (Jonsson 2011). Övriga områden berördes inte alls av kriget.

Här är avsikten att studera skattfyndens sammansättning för att påvisa skillnader i ägarnas samhällsställning med utgångspunkt från andelen höga och låga valörer. De äldsta svenska mynten var penningar, d.v.s. den lägsta valören i det medeltida myntsytet. På det svenska fastlandet infördes nästa högre valör först ca 1370 (Stefke 1989), då örtugen (8 penningar) började präglas. De senmedeltida skattfynden kunde därför innehålla såväl örtugar som penningar. I praktiken visar emellertid skattfynden att de två valörerna främst användes inom olika samhällsklasser. En stor skatt från Petersberg utanför Skänninge i Östergötland, deponerad ca 1380 innehöll 4.069 mynt varav 3.034 svenska fördelade på 3.022 penningar, men endast 12 örtugar (Hildebrand 1877; Malmer 1980, fynd 11). Skatten från Biskopskulla kyrka, Uppland, deponerad efter 1465 ansågs länge ha bestått av såväl örtugar som brakteater, men det är uppenbart att den enbart innehöll 383 örtugar (Malmer 1980, fynd 5; Jonsson 2009, 128–129). I ett enstaka fall har en skatt som utgjort vad som betecknas som fickpengar blivit dokumenterad (Jonsson 2003). De guldmynt som förekom under medeltiden var alla importerade. Enligt myntordningen 1497 skulle visserligen gyllen i guld präglas i Sverige, men det är osäkert om det skedde någon sådan myntning. Den s.k. sturemarken 1512 är emellertid känd i ett guldavslag (avbildad i Nordisk Numismatisk Årsskrift 1970, försättsplansch). Den äldsta säkert belagda reguljära guldmyntningen skedde 1568 (ungersk gyllen – SM 1) och guldmyntningen var sporadisk fram till 1654, då en i princip årlig myntning av dukater inleddes.

Här är avsikten att studera skattfyndens sammansättning under en kort tidsperiod, Skånska kriget 1676–1679, för att påvisa skillnader i ägarnas samhällsställning med utgångspunkt från andelen höga och låga va-

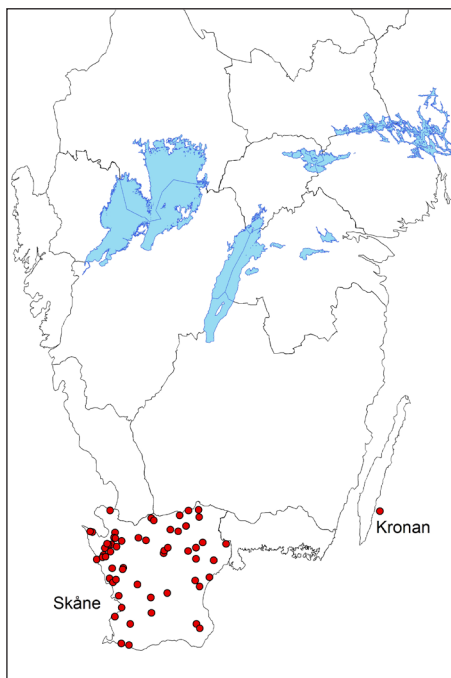

Fig. 2. Skatter från de områden som behandlas i den här studien.

lörer i vraket efter regalskeppet Kronan resp. skatter från Skåne (fig. 2). Med undantag för vikingatiden finns det under denna tid, tack vare de svåra härjningar som drabbade civilbefolkningen under kriget, ett mycket större antal skatter än normalt. Dessutom finns en för Sverige unik blandning av koppar- och silvermynt i omlopp vilket skapar föutsättningar för en varierad myntcirkulation, som kan belysa hur mynt av olika metaller cirkulerade bland befolkningen.

Myntningen

På 1600-talet var dukaten en valör som präglades i ett antal länder inkl. Sverige (fig. 3) och fungerade som en europeisk internationell valuta som var helt frikopplad från de nationella myntningarna. Ytterligare en internationell valör var riksdalern (fig. 4) som i andra länder gick under olika namn (taler, daalder etc.). I Sverige hade den präg-

Fig. 3. Karl XI, Stockholm, dukat 1676. Lunds Universitets Historiska Museum.

lats sedan Gustav Vasa (då under namnet daler). De inhemska valörerna präglades i mark och ören, med undantag för plåtmynten som hade valörer i daler sm.

Även om silvermynten vid extrema inflationsperioder redan under medeltiden nästan enbart bestod av koppar var det först 1624 som en reguljär myntning i koppar inleddes. Sverige var vid denna tid världens största kopparproducent. Anledningen till kopparmyntningen kan sägas vara dubbel, dels att höja marknadspriset på koppar på världsmarknaden genom att använda en del inom landet och dels att ersätta de silvermynt som fördes ur landet i samband med betalningen 1614–1618 till Danmark av 1 miljon riksdaler för Älvsbogs lösen (jfr Wolontis 1936, 24). Även om det fanns utländska guldmynt i cirkulation i Sverige på 1500- och 1600-talen, så var det först fr.o.m. 1654 som allmänheten hade tillgång till inhemskt präglade mynt i alla tre myntmetaller: guld, silver och koppar. Guldmynten präglades enbart i en hög valör (1 dukat motsvarade 100 öre) silvermynten präglades i mark- och öresvalörer (1 mark motsvarade 8 öre) samt mer begränsat i riksdalervalörer. Kopparmynten hade låga öresvalörer och skulle motsvara motsvarande valör präglad i silver. Eftersom metallvärdet med tillägg av slagskatten (tillverkningskostnaden samt en viss vinst) skulle motsvara det nominella värdet uppstod snabbt problem eftersom kopparpriset föll och det gjorde att kopparmynten inte längre var likvärdiga med sina motsvarigheter präglade i kop-

Fig. 4. Kristina, Sala, riksdaler 1639. Fynd från regalskeppet Kronan.

par. Det innebar att man fick två parallella mynträkningar där resp. valör inofficiellt hade tillägget silvermynt resp. kopparmynt. Först fr.o.m. 1661 satte man ut beteckningen km efter valören på kopparmynten för att markera skillnaden. År 1665 fixerades slutligen deras inbördes relation till 1:3, d.v.s. som exempel var 1 öre sm = 3 öre km. Fr.o.m. 1666 gavs kopparmynt även ut i silvermyntsvalörer för att underlätta mynträknningen. Eftersom koppar var en mycket billigare metall än silver (ca 30:1) blev kopparmynten betydligt tyngre och otympligare och större köp i kopparmynt blev därför betydligt mer opraktiska att genomföra. Det ledde naturligtvis till att de som var vana att handla för större belopp ville göra det i silvermynt och inte i kopparmynt. Visserligen präglades höga valörer i form av plåtmynt i koppar fr.o.m. 1644, men deras vikter gjorde dem oanvändbara i daglig handel. Som exempel vägde 10 daler sm 1644 hela 19,7 kg.

Under Karl XI präglades dukater i stort sett varje år, men riksdalern bara en gång (1676). Båda valörerna var internationella handelsmynt som var fristående från den inhemska mynträknningen. De värdesattes i 100 öre sm resp. 52 öre sm. Under perioden 1666–1679 präglades silvermynt för den inhemska marknaden i valörerna 8, 4, 2 och 1 mark (fig. 5) och 4, 2 och 1 öre (fig. 6–7).

Dessutom präglades plåtmynt i koppar (5, 3, 2 och 1 daler sm) samt rundmynt i koppar i valörerna 1 öre sm samt 1/6 öre sm) (fig. 8–9). 1 daler motsvarade 4 mark och 1 mark motsvarade 8 öre. Alla mynt i dukat-, riksdaler- och markvalörer hade kungens bild på åtsidan. Öresvalörerna i såväl silver som koppar saknade däremot kungens bild. Dukaten vägde 3,48 g, riksdalern 29,2 g, markmynten 31,3–5,2 g, öresvalörerna i silver 3.45–1,2 g. Kopparmynten vägde 42,5 g (1 öre sm) resp. 7,1 g (1/6 öre sm). I Skåne är även danska och norska mynt vanliga (fig. 10). Framförallt i Skåne och utmed västkusten, men även i övriga Sverige förekommer utländska talrar i fynden (fig. 11).

Efter 1624, då kopparmyntningen infördes, hade myntcirkulationen i Sverige utvecklats på ett sätt som radikalt skilde sig från de flesta länder i Europa, där silvermynten under mycket lång tid förblev det dominerande inslaget i myntcirkulationen, även om de lägsta valörerna präglades med en hög andel koppar. Kopparmyntningen i England inleddes i början av 1600-talet, men var låg under resten av århundradet. I Frankrike började kopparmyntningen redan under Henri III 1574–1589, men blev mycket omfattande under 1600-talet. I Tyskland präglades normalt inte kopparmynt på 1600-talet. I Danmark och Norge fanns i princip ingen kopparmyntning på 1600-talet.

Fig. 5. Karl XI, Stockholm, 2 mark 1674.

Fig. 6. Karl XI, Stockholm. 4 öre 1675. Fynd från regalskeppet Kronan.

Fig. 7. Karl XI, Stockholm. 1 öre 1674. Fynd från regalskeppet Kronan.

Fig. 8. Karl XI, Avesta, 1 öre sm 1669.

Fig. 9. Karl XI, Avesta, 1/6 öre sm 1666. Fynd från regalskeppet Kronan.

Fig. 10. Norge, Fredrik III, Kongsberg, 2 skilling 1657. Fynd från regalskeppet Kronan.

Fig. 11. Nederländerna. Friesland, daalder 1650. Fynd från regalskeppet Kronan.

Myntcirkulationen i Sverige på 1670-talet erbjuder härmed en närmast unik möjlighet att studera skatterna som en spegel av vilka mynt som användes i olika samhällsklasser, inte minst tack vare de rika fynden från vraket efter regalskeppet Kronan som sjönk 1676 samt skatterna i Skåne under Skånska kriget 1675–1679.

Regalskeppet Kronan

De myntfynd som har gjorts i vraket efter regalskeppet Kronan (Einarsson 2016) är de fynd som utan tvekan kan dateras till Skånska kriget, eftersom fartyget gick under i strid mot den danska flottan utanför Öland den 1 juni 1676. Regalskeppet Kronan var ett av dåtidens största krigsfartyg och av skeppets totalt ca 850 man (ca 40 befäl, ca 500 båtsmän, ca 300 soldater) omkom ca 800 (Einarsson 2016, 114). Orsaken var att krut antändes när skeppet svängde för kraftigt och började kantra och sedan sprängdes i luften och delades i två delar. Större delen av babordssidan sjönk ner i havets botten och efter att den påträffats inleddes arkeologiska undersökningar 1982. De har sedan dess pågått varje år fram till idag, då man beräknar att efter ytterligare några år kommer hela den bevarade delen av babordssidan att vara utgrävd (den del av styrbordssidan som påträffats senare har ännu inte undersökts närmare). Fynden har

varit mycket omfattande och de har gett mycket ny kunskap om olika aspekter på livet på ett krigsfartyg. I vissa avseenden är fyndmaterialet emellertid mycket selektivt eftersom vissa föremålstyper bevaras bra, medan andra normalt inte har bevarats alls. Det som trots allt har bevarats bra av den senare kategorin kommer huvudsakligen från ett stort antal kistor, som har skapat gynnsamma bevaringsförhållanden, men som å andra sidan nästan enbart speglar ägodelar som tillhört skeppets högre stånd, inte minst riksamiralen Lorentz Creutz själv. Statens ökade behov av tjänstemän på alla nivåer i samhället gynnade framförallt adeln och Creutz gjorde karriär inte minst inom förvaltningen relaterad till gruvnäringen, där han var vicepresident i Bergskollegium (Lappalainen 2007). Hans utnämning till riksamiral över flottan kan ses som ett trappsteg på hans karriär trots att han inte tidigare hade militär erfarenhet.

Denna snedfördelning i fynden finns även vad gäller myntfynden, som emellertid omfattar mynt av såväl guld och silver liksom koppar. Totalt antal kan i dagsläget uppskattas till ca 20.000 mynt (varav ca 7.500 baseras på vikten av ännu ej konserverade krustor). Av dessa är 345 i guld, ca 18.000 i silver samt minst ca 1.500 i koppar.

Besättningen utgjordes av båtsmän, soldater, och befäl. Lorentz Creutz var

befälhavare för hela flottan. Hans far hade adlats av Karl IX och själv hade han blivit utnämnd till riksråd 1660 av Karl X Gustav. Bland befälen på Kronan fanns också en adelsman. Prästståndet var representerat av en präst. Av samhällsskikten saknades borgare av naturliga skäl. En kunnig i medicin medföljde och ett flertal hantverksyrken fanns representerade, såsom snickare och segelmakare.

Även om Kronans besättning representerade många samhällsskikt och därför liknade samhället i stort, kan man inte säga att besättningen utgjorde ett representativt urval. Den var emellertid så mångfacetterad att myntfynden borde spegla samhället i stort, men eftersom bara en mindre del av fartyget är undersökt är det sannolikt att vissa grupper är över- eller underrepresenterade. En första fråga som man kan ställa sig är varför det fanns så mycket mynt ombord. Det är uppenbart att någon (eller rester av en) skeppskassa inte kan identifieras. De varor som kunde köpas ombord måste ha varit mycket begränsade och behovet av kontanta medel likaså. Spel och dubbel ombord på fartyget var strikt förbjudet eftersom det kunde orsaka bråk inom besättningen. Eftersom soldater och besättning kom från olika delar av landet fick de skjuts till/från samlingsstationer ute i landet, men den sista biten till/från hemmet måste de klara själva (Einarsson 2016, 87–93). Under den sista delen av resvägen fanns alltså behov av egna kontanta medel.

Av tre påträffade guldskatter innehåller en (med 255 ex.) bl.a. två unika mynt (Golabiewski Lannby och Lagerqvist 1986, nr 1–2). Det ena var Karl IX, 128 mark 1606 (tidigare betecknad som 10 dukater). Det ingår i en omfattande serie praktmynt i guld, som delats ut som belöning till förtjänta personer (Hemmingsson och Menzinsky 1998). Det är uppenbart att just detta exemplar, som har varit försett med en ögla för att kunna bäras, tilldelats Lorentz Creutz far Ernst Larsson, som i sin egenskap av medlem av den finska

adeln 1602 gav en trohetsförsäkran till den blivande Karl IX. Det andra myntet var ett guldavslag till 10 dukaters vikt av ett kastmynt till Karl X Gustavs begravning 1660. Motsvarande kastmynt i silver till 2/3 riksdalers vikt var däremot välkänd sen tidigare (SM 39). Kungen hade kort tid innan sin död utnämnt Creutz till riksråd. Hur ska detta guldavslag tolkas? Det är märkligt som en gåva i form av ett praktmynt eftersom det i detta fall gäller en begravning. Anledning till guldavslaget måste ha varit en helt annan. Vem som ville fick lämna in ädla metaller till myntverket och sen efter avdrag för slagskatten (produktionskostnaden och kungens vinst) få betalt i form av gängse mynt. Creutz ställning som riksråd måste i detta fall ha gjort att han dessutom fick tillstånd att det guld han lämnade användes för att, som ett personligt minne, göra ett unikt avslag i guld av kastpenningen. Det betydde dessutom att båda dessa praktmynt i guld, som Creutz tog med på Kronan, hade ett starkt personligt värde och betydelse för honom. Tre andra guldmyntsskatter med 46 resp. 14 mynt kan inte kopplas till en bestämd person ombord.

Creutz kan emellertid även kopplas till en 27 kg tung skatt med 6.282 silvermynt varav 6.115 var nypräglade 4 öre 1675 som måste ha kommit direkt från myntverket (Gainsford och Jonsson 2008). En ännu bara delvis konserverad skatt med silvermynt som sammanlagt väger 33 kg (uppskattningsvis ca 7.000 mynt) bör, med tanke på det värde som mynten representerar, knappast kunna kopplas till någon annan än Creutz. En skatt med 950 silvermynt (Golabiewski Lannby 1998) kan däremot inte kopplas till en namn-given person.

Det bör noteras de ovan nämnda skatterna antingen består av enbart guldmynt eller enbart silvermynt. Mynt av dessa olika metaller blandas därför inte.

Sammanlagt några hundra fyndnummer utgörs av två eller fler mynt i silver och/eller

koppar. De skulle behöva dokumenteras i detalj, men de som jag har sett består antingen av bara låga silvermyntsvalörer, bara kopparmynt eller en kombination av dessa. Dessutom finns ännu fler lösfunna mynt. Det är rimligt att anta att de utgör rester efter de kontanta medel som båtsmännen och soldaterna hade på Kronan. Fynden är nämligen alltför många för att kunna kopplas till de ca 40 befälspersonerna på Kronan. De preliminära slutsatser som då kan dras är att de lägre samhällsklasserna är väl representerade i myntmaterialet och att det i dessa fall (uteslutande?) handlar om mynt av låga valörer, främst i koppar.

En mer osäker grupp utgör fynden av några plåtmynt som hittats ett och ett. De saknar närmare fyndkontexter, men eftersom de är tunga och otympliga är det mindre troligt att de kan kopplas till båtsmännen eller soldaterna ombord på Kronan. Det är mer sannolikt att de legat i en tunna som tillhört ett befäl.

Sammanfattningsvis visar myntfynden på Kronan på kopplingar till riksamiralen själv eller hans närmaste befälshavare i form av ett mindre antal skatter med guldmynt eller med silvermynt i såväl högre som lägre valörer. I övrigt finns ett mycket stort antal betydligt mindre skatter som representerar låga penningssummor som består av öresvalörer i silver och/eller öresvalörer i koppar och de bör uteslutande kopplas till båtsmän och soldater.

Myntskatter från Skåne under Skånska kriget 1675–1679

Det finns ett annat samtida myntfyndsmaterial som utgör ett bra jämförelsematerial till fynden i Kronan och det gäller skattfynden från Skåne.

Skatter i Skåne som kan dateras till 1670-talet kan alla antas ha koppling till Skånska kriget 1675–1679. Som nämnts ovan är det ett konstaterande som Sture Bolin gjorde redan 1926 när han kopplade

fenomenet skatter till krig, där Skåne under Skånska kriget var hans främsta exempel (Bolin 1926, 201).

Den sammanfattning av krigshändelserna i Skåne 1676–1679 som görs här bygger på Sundberg 1998. Danmark hade förklarat Sverige krig 2 sep. 1675. En dansk armé landsteg i Skåne 29 juni 1676 som ett resultat av att svenska flottan hade besegrats i slaget utanför Öland 1 juni 1676. Den danska armén intog snabbt Helsingborg och Landskrona och senare även bl.a. Kristianstad. I slaget vid Lund 4 dec. 1676 besegrades den danska armén. I maj 1677 landsattes en ny dansk armé i Skåne. Ett nytt slag vid Landskrona 14 juni resulterade i svensk seger. Danskarna drog sig tillbaka till Landskrona och Kristianstad. Följande år fördes fler danska trupper över till Skåne, medan svenskarna intensifierade striderna mot snapphanarna och Kristianstad återerövrades. Den danska armén fördes under hösten över till Danmark efter att man först utsatt Skåne för omfattande förödelse. Under 1679 belägrades Helsingborg och Landskrona tills freden slöts 23 aug. varpå de danska trupperna lämnade Skåne.

Från Skåne finns totalt 66 skatter med sammanlagt 19.228 mynt (tab. 1, fig. 12), vartill kommer några skatter som är så dåligt dokumenterade (tillsammans minst 200 mynt) att de inte har kunnat tas med i analysen. Den största koncentrationen finns på slättbygderna i nordväst. Skogsbygderna i den centrala delen av norra Skåne är också rik på fynd liksom slättbygderna i nordost. De södra delarna av Skåne har däremot färre skatter. Skatterna i väster samt runt Kristianstad är större än i övriga delar, d.v.s. inlandet och skogsbygderna. Skatternas lokalisering stämmer väl med de områden som var hårdast drabbade av kriget.

Antalet svenska mynt (inkl. mynt präglade i Tallinn enligt svensk mynträkning) uppgår till 15.197 ex. (79 %), medan de danska och norska tillsammans utgör 3.238 ex. (17 %). Skåne hade blivit svenskt efter freden i Ros-

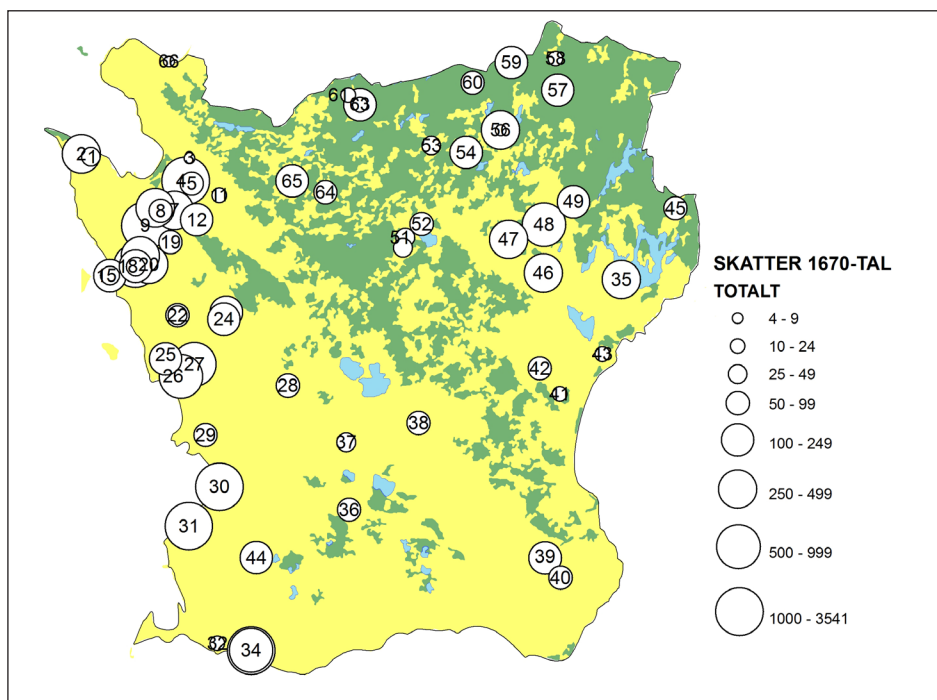

Fig. 12. Myntskatter i Skåne som kan kopplas till Skånska kriget 1675-1679.

kilde 1658. Danmark var i union med Norge varför myntcirkulationen i Skåne fram till 1658 bestod av mynt präglade i både Danmark och Norge. Från 1658 inleddes därför en process att förse Skåne med svenska mynt, d.v.s. byta ut de dansk-norsk mynten så att myntcirkulationen blev svensk. Handelskontakterna fortsatte emellertid sannolikt inledningsvis att främst ske med Danmark, vilket betydde att dansk-norska mynt fortsatte att importeras till Skåne. Jörgen Steen Jensen har studerat övergångsskedet med ledning av en stor skatt med 2.308 mynt från Buddahus i Skåne med slutmynt 1661, d.v.s. endast tre år efter att Skåne blev svenskt (Jensen 1989). Som man kunde förvänta sig var de svenska mynten fortfarande i minoritet (698 ex.), medan de danska dominerade med 1.487 ex.

Fynden i denna studie har slutmynt mellan 1671 och 1679 och det kan därför inlednings-

vis vara intressant att hur många av dessa som fortfarande innehöll danska mynt. Som framgår av fig. 13 finns det många skatter som inte innehåller några danska mynt. Tre skatter från Todarp (nr 16–18) visar emellertid att man i vissa fall har delat upp en förmögenhet på svenska rep. dansk-norska mynt i olika skatter som deponerats en kort bit från varandra. På platsen hittades även muskötkulor och två militära föremål som utgrävaren kopplar till strider under skånska kriget (svenska trupper var förlagda till gårdar utanför Helsingborg 1679) eller stora nordiska kriget 1710 (Friman 2013, 26–27; Ingvardson 2015).

En koncentration med 47 svenska kopparmynt av den lägsta valören (1/6 öre sm) representerar en egen skatt (av fyndrapporten framgår att dessa hittades separat från övriga mynt). Utgrävaren har kopplat skatten

TPQT	C	Gu	Ta	Ma	Ör	ko	Pl	Dh	DI	FYNDORT	SOCKEN	LS	ÄR	F	TOTALT	D	S	Da/No	Ty	UTL	LITTERATUR	SAM	INV
1677					xx			xxx	1	Fälåstorp	Brunnby	SK	1894		44	11	20	0	0			SHM	9784
1675					xxx			xx	2	Bökebolet	Brunnby	SK	1895		294	269	20	5	0	Jensen 1989		SHM	9946
1676								xxx	3	Hagaåden	Munka Ljungby	SK	1874		7	7	0	0	0	OSML 12:185		SHM	5394
1677					xxx			xx	4	Höjatorp	Höja	SK	1857		1273	1225	25	0	2	OSML 12:91; Wendenfels 1991:2 (NNUM)		SHM	2343
1674								xxx	5	Mar dal	Höja	SK	1885		92	0	91	1	1	OSML 12:92		SHM	7714
1670					xxx				6	Ausås	Ausås	SK	1972		418	418	0	0	0	OSML 12:3		SHM	29788
1671,9				2	xx	xxx		?	7	Ausås	Ausås	SK	1999		453	450	0	0	3	OSML 12:4		KMK	103443
1677					xxx			x	8	Håkanstorp	Strovelstorp	SK	1875		66	59	3	4	0	OSML 12:273		SHM	5484
1677					xxx				9	Signestorp	Kattarp	SK	1839		1077	780	297	0	0	OSML 12:274		SHM	534
1678					xxx				10	Vemmenstorp	Strovelstorp	SK	1843		337	337	0	0	0	OSML 12:274		SHM	1070
1677					x			xxx	11	Källna gannia kyrkogård	Källna	SK	1872		19	1	17	1	0	OSML 12:156		SHM	4804
1676					xx	xxx		x	12	Blörnekulla	Blörnekulla	SK	1903		108	0	0	0	0	OSML 12:17		Pri	0
1675					5	xxx		x	13	Tostarp	Kropp	SK	1871		277	269	4	3	2			SHM	4547
1677					xx	xxx		x	14	Todarp	Kropp	SK	2012		987	983	3	0	1			LUHM	0
1677					1	xxx		x	15	Todarp	Kropp	SK	2012		180	41	133	3	3			LUHM	0
1676					4	7		x	16	Kullagatan 3	Helingsborg	SK	1937		41	2	27	6	6			NKA	200
1676					xx	xx		xx	17	Stororget (Knud Olsen Vogtmans slätt)	Helingsborg	SK	1949		192	66	120	6	0			SHM	24117
1677								xxx	18	Todarp	Kropp	SK	2012		47	47	0	0	0			LUHM	0
1678					x			xxx	19	Hyllinge	Västra Broby	SK	1932		64	3	61	0	0			SHM	2052
1677					x	xxx		xx	20	Hjortshög	Kropp	SK	1932		378	199	154	25	0			SHM	20188
1673					xxx	xxx		xx	21	Ornastorp	Ottarp	SK	1843		33	26	7	0	0			SHM	1084
1678					xxx	xxx		x	22	Ornastorp	Ottarp	SK	1852		70	42	27	0	1			SHM	1825
1676					x			xxx	23	Möllarp	Kägeröd	SK	1860		139	4	127	7	3			SHM	2746
1675					1	x		xx	24	Duvene	Halmstad	SK	1880		103	72	26	1	1			SHM	6510
1675,9					xxx			xx	25	Tullstorp	Örja	SK	1867		172	172	0	0	0			SHM	3700
1676					xxx			xx	26	Tofra	Tofra	SK	1848		563	553	10	0	0			SHM	1486
1675?					xxx			x	27	Norra Mölunge	Asmundtorp	SK	1848		753	418	4	0	0			SHM	1482
1676					xxx				28	Asmundtorp	Gullarp	SK	1880		70	70	0	0	0			SHM	6600
1677					x				29	Löddeköpinge	Löddeköpinge	SK	1851		57	57	0	0	0			SHM	1689
1675					3	xxx		xx	30	Lomma	Lomma	SK	1862		1139	628	456	12	40			SHM	2950
1676					2	90	xxx	xx	31	Druvan	Malmö	SK	1888		3541	3132	37	57				SHM	8379
1672					xxx?				32	Maglarp s by	Maglarp	SK	0		17	1	16	0	0			Pri	0
1679,9					xxx				33	Alagatan	Trelleborg	SK	1888		1015	1015	0	0	0			SHM	8366
1677					1	x		xx	34	Välfäcken större, kv.	Trelleborg	SK	1935		957	9	930	26	3			SHM	21087
1677					xxx			xx	35	Kadarp	Kaby	SK	1848		267	243	24	0	0	OSML 12:119		SHM	1497
1676					12			xx	36	Örnen, kv.	Veberöd	SK	1966		65	0	49	7	9	NNA 1967, 200		LUHM	0
1677					xxx				37	Broåkra	Holmby	SK	0		30	30	24	0	0			LUHM	0
1676					xxx				38	Utafora	Östra Sallerup	SK	1838		69	69	0	0	0			SHM	786
1673					xxx			x	39	Smedstorps kyrkogård	Smedstorp	SK	1853		212	211	0	1	0	OSML 12:268		SHM	1970
1678					xxx				40	Östra Herrestads kyrka	Östra Herrestad	SK	1867		56	56	0	0	0			SHM	3698
1676					3	x		xxx	41	Vittskövle	Vittskövle	SK	1909		23	5	15	3	0	OSML 12:320		Gards	0
1675,9					xxx				42	Everöd	Everöd	SK	1888?		89	89	0	0	0	OSML 12:34		SHM	8476
1679					xxx	x		x?	43	Åhus kyrby	Åhus	SK	1843		21	18	3	0	0	OSML 12:381		SHM	1031
1677					xxx				44	Kärdarp	Skabersjö	SK	1896		212	200	11	0	1			SHM	10057
1676					x	xxx		x	45	Sibbarp	Näsum	SK	1847		51	49	1	0	0	OSML 12:205		SHM	1331
1678					1	xxx		xx	46	Färlövs kyrka	Färlöv	SK	1882		440	423	15	1	1	OSML 12:584		SHM	7139
1673					7	6	xxx	xx	47	Sörby prästgård	Sörby	SK	1945		281	130	131	13	7	OSML 12:280		SHM	23452
1675					x	xxx		x	48	Kviinge	Kviinge	SK	1876		529	524	5	0	0	OSML 12:154 (rel tqg [1679]		SHM	5785
1678					x	xxx			49	Axelstorp	Hjårsås	SK	1850		155	155	0	0	0			SHM	1622

TPQT	C Gu	Ta	Ma	Ör	Ko	PI	Dh	FIYNDORT	SOCIEN	LS	AR	F	TOTAL	D	S	Da/No	TY	UTL	LITTERATUR	SAM	INV
1673						x	xxx	50 Isatorp	Matteröd	Sk 1839			42	1		41	0	0	SML 12:183	SHM	842
1677					xx			51 Hälslekulla	Finja	Sk 1868			47	24		22	1	0	SML 12:41	SHM	3933
1676			2		xxx			52 Källinge	Finja	Sk 1869 x			74			72	0	2	SML 12:42	Pri	0
1676				xx	xxx			53 Blårnum	Norra Åkarp	Sk 1934			33	31	0	0	0	SML 12:188	SHM	20725	
1671				xx	xxx		x	54 Troedstorp	Farstorp	Sk 1851 li			121	120	1	0	0	SML 12:40	Pri	0	
1675					xxx			55 Malshult	Osby	Sk 1870			4	4	0	0	0	SML 12:216	Pri	0	
1675				xx	xxx		x	56 Malshult	Osby	Sk 1871			440	436	4	0	0	SML 12:217 (ca 450)	SHM	4666	
1677				xxx	xxx			57 Ekeröd	Osby	Sk 1921			200	200	0	0	0	SML 12:214	SHM	16653	
1676						xxx		58 Högshult	Loshult	Sk 1868			18	18	0	0	0	SML 12:164 (=Loshult*)	SHM	4055	
1676				xxx				59 Mjöbygge	Visseltofta	Sk 1916			210	210	0	0	0	SML 12:308	SHM	15773	
1677					xxx		x	60 Ravarup	Visseltofta	Sk 1861 li			98	97	1	0	0	SML 12:309	Pri	0	
1677						xxx		61 Fagerhultamossen	Skånes Fagerhult	Sk 1976			17	0	10	6	0	SML 12:37	SHM	25851	
1675				xxx	xx			62 Jäneholm	Skånes Fagerhult	Sk 1941			124	124	0	0	0	SML 12:38	SHM	22786	
1677					xxx		xxx	63 ? (torvnosse)	Skånes Fagerhult	Sk 1958			19	0	13	6	0	NNÅ 1959, 191-192	SHM	25851	
1679				xxx			x	64 Hallait	Oderlunga	Sk 1900			95	93	1	1	0	SML 12:208	SHM	11295	
1675				xx	xxx		x	65 Troedstorp	Rya	Sk 1844			103	102	1	0	0	SML 12:239 (Rya)	SHM	1144	
1675					xxx		xxx	66 Båstad, trädgård vid torget	Båstad	Sk 1021			4	4	0	0	0	SML 12:27	Pri	0	
													19132	15101		3238	178	140			
					14	131															

Tab. 1. Myntskatter i Skåne som kan kopplas till Skånska kriget 1675–1679.

till en enskild svensk soldat (Friman 2013, 20, 27). Skatten med nästan enbart svenska silvermynt ansågs ha utgjort medel för att avlöna soldater med (Friman 2013, 27). Den är emellertid mindre sannolik av följande skäl. Varför skulle svenska soldater deponera sina egna skatter på en gårdsmark, där gårdens ägare tidigare i direkt anslutning deponerat en skatt som till 3/4 bestod av danska mynt?

Den svenska staten hade svaga ekonomiska resurser vilket visade sig när en väl dokumenterad krigskassa på väg till Skåne i juli 1676 blev plundrad under transporten (känd som Loshultskuppen). Krigskassan bestod enbart av plåtmynt till en sammanlagd vikt av 38.080 kg. Den hade lastats på 140 vagnar, vardera med två tunnor som innehöll plåtmynt till ett värde av 100 daler sm (Hammarberg 1997). Det säger sig självt att det blev en oerhört kostsam och besvärlig transport från Mellansverige ner till Skåne. Om man hade haft silvermynt skulle transportens vikt ha varit en bråkdel. Att svenska staten skulle haft tillgång till silvermynt året därpå (Todarpskatten deponerades tidigast 1677) är inte sannolikt. Denna Todarpskatt innehöll även några dansk-norska mynt som är svårförklarliga i en svensk krigskassa. Från en gård i Ausås (nr 6 och 7) finns två skatter varav den ena enbart består av svenska kopparmynt och den andra av främst svenska silvermynt (von Wowern 2009, 87–90).

Det är bara fyra av skatterna som innehåller guldmynt (fig. 14). År 1927 hittades en skatt vid Kullagatan i Helsingborg (nr 14). Sammansättningen är intressant: Sverige, Karl XI, dukat 1676 (2 exemplar), Nederländerna, Zwolle dukat 1664, samt Ottomanska riket, Murad IV 1623–1640, sultani (år och myntort utanför plantsen – bestämd av Viacheslav Kuleshov). I ett kontinentalt perspektiv var myntningen av svenska dukater mycket blygsam; åren 1674–1676 präglades sammanlagt endast 15.999 ex. (Tingström 1972, 264). Man

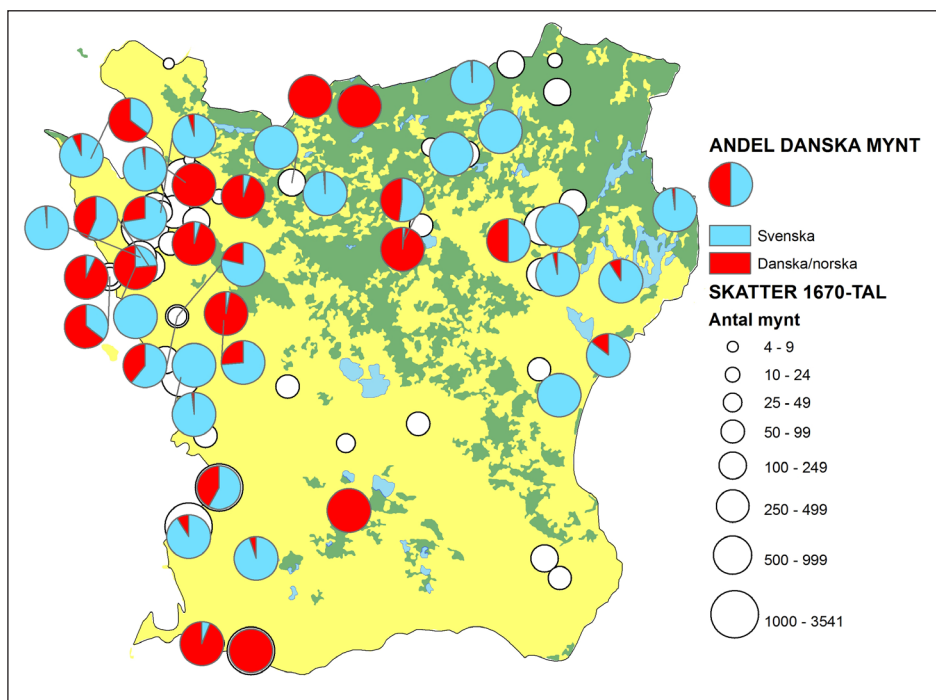

Fig. 13. Andelen danska mynt i skatterna.

kan ställa sig frågan om ägaren fått dem av staten i samband med utgifter för armén i Skåne under kriget. Nederländska (och tyska) dukater är annars normalt helt dominerande i skatterna på 1600-talet. Guldmyntet från det Ottomanska riket skulle kunna ses som ett udda inslag, med skattfynden i Europa visar att de cirkulerade där och orsaken var säkert att de viktmässigt (och även haltmässigt?) var i stort sett identiska med dukaten. I övrigt ingick inga rikssvenska mynt, utan bara fyra besittningsmynt från norra Tyskland. De passar väl in i den övriga delen av skatten som förutom 7 utländska talar nästan uteslutande bestod av danska mynt, varav en stor majoritet var präglande i hertigdömet Slesvig-Holstein i norra Tyskland (myntort Glückstadt). Antalet riksdanska mynt var betydligt färre. Skattens ägare har därför

uppenbarligen haft handelskontakter med norra Tyskland.

Den enda dukaten i skatten från kv. Valfiskén större i Trelleborg (nr 34) är svensk, vilket igen är förvånande. Den är emellertid präglad 1675 och har därför mindre trolig koppling till svenska arméns inköp under kriget. I skatten från Sörby prästgård (nr 47) med totalt sju guldmynt är länderfördelning annorlunda (och mer förväntad); 1 dansk, 1 tysk och 5 nederländska. De två dukaterna i skatten från kv. Druvan i Malmö (nr 31) är båda nederländska.

Skatterna med guldmynt bildar följaktligen två grupper, en (Helsingborg och Trelleborg) där utländska guldmynt inte är talrikast och en (Sörby och Malmö) där bara utländska guldmynt är representerade. Fyndkontexterna pekar på handel i tre fall (städer) och kyrkan i ett fall.

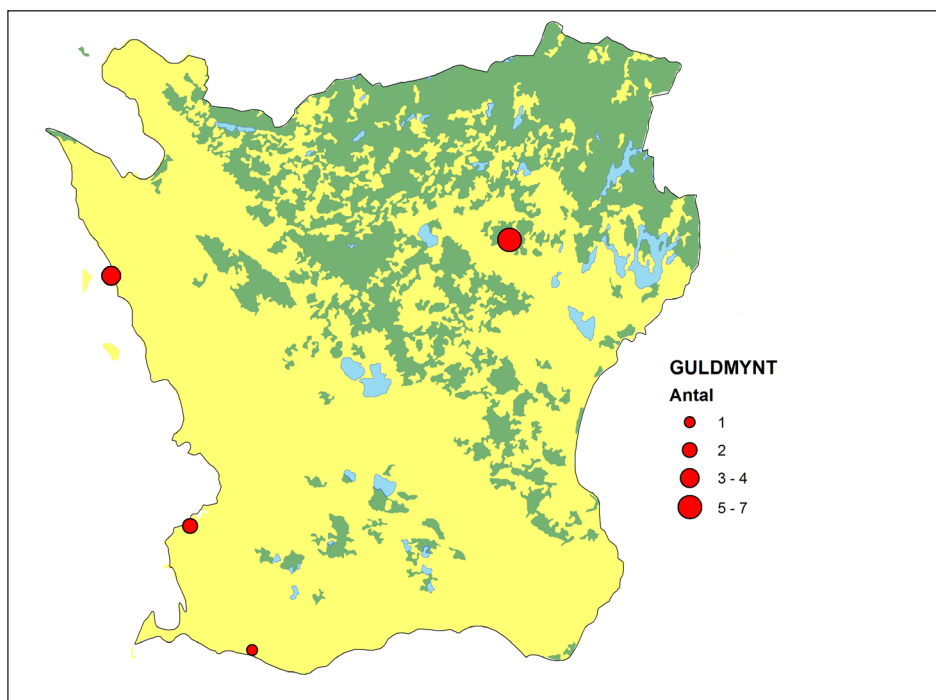

Fig. 14. Skatter med guldmynt.

Jämte guldmynt är talrar representanter för internationella valutor och de utgör därför ett intressant jämförelsematerial. Sammanlagt finns det 12 skatter med talrar (fig. 15). Av dessa är tre identiska med de fyra som innehåller guldmynt. Undantaget är skatten från kv. Valfisken i Trelleborg med ett guldmynt, men inga talrar.

Malmö belägrades av den danska armén under kriget, men intogs aldrig. Den skatt som hittades i en förmultnad träkista i kv. Druvan 1888 kan kopplas till bryggaren Anders Christenssen och hans maka Anna Aagesdotter som båda insjuknade och dog under belägringen 1676–1677. Deras släktingar hittade en annan kista med 1.000 daler i kontanter och trodde inte att det fanns mer (SHM 8379, inventariebilaga). Skatten från kv. Druvan är därför på sitt sätt speciell och den står även i en särklass såväl vad gäller

antalet mynt som antalet talrar, men framför allt vad gäller värdet. Bara de 90 talrarna hade ett köpkraftsvärde motsvarande 4.680 ettören i silver.

Skatten från kv. Örnen i Veberöd (nr 36) består av danska mynt i mark- och skillingvalörer samt 12 utländska talrar (Tyskland, Österrike och Nederländerna). Den totala frånvaron av svenska mynt kan verka märklig liksom fyndplatsens läge längre in i landet. Det skulle få en förklaring om ägaren samtidigt hade deponerat en skatt med bara svenska mynt, en skatt som ännu inte har hittats. Att ägaren även hade svenska mynt stöds av det faktum att det yngsta danska myntet ärpräglat 1676, men de tre närmast yngsta ärprägade 1671, 1669 resp. 1668. De danska mynten har därför sin tyngdpunkt på äldre mynt, medan förvärv av danska mynt på 1670-talet måste ha varit mycket blygsam.

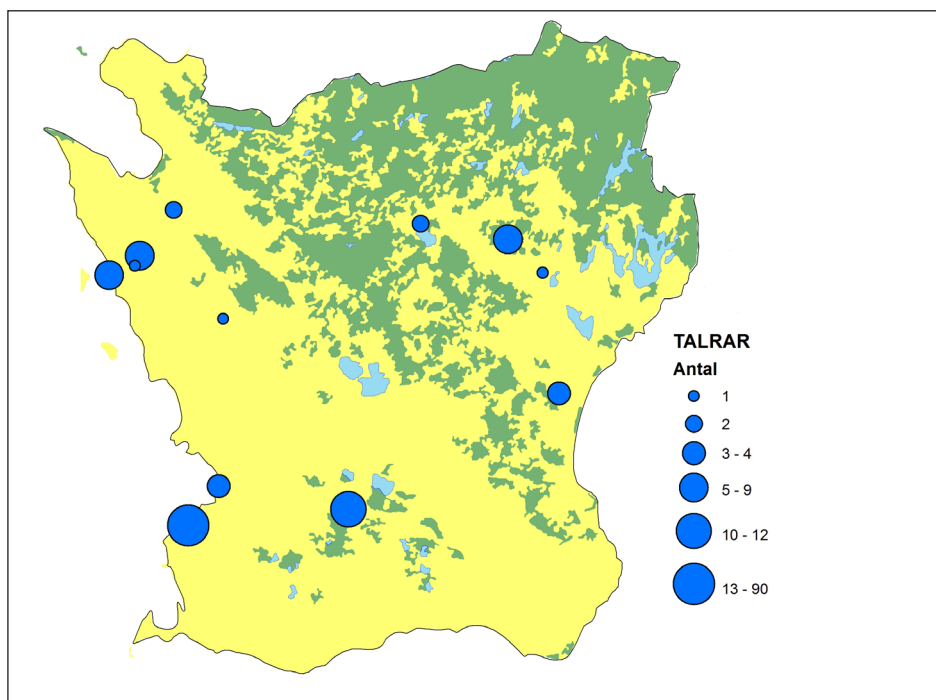

Fig. 15. Skatter med talarar.

Den kronologiska sammansättningen för de danska mynten talar därför inte för ett aktivt förvärvande fram till skattens deposition. Om ägaren förvärvat mynt på 1670-talet, måste dessa i så fall nästan uteslutande ha bestått av svenska mynt.

Myntningen efter 1665 av silvermynt i markvalörer (8, 4, 2 och 1 mark) låg sammanlagt på ca en halv miljon ex. per år, för öresvalörerna (4, 2 och 1 öre) sammanlagt på ett par miljoner ex. per år. Kopparmyntningen (1 och 1/6 öre sm) var antalsmässigt betydligt högre med en topp på 35 miljoner ex. 1666 (enbart 1/6 öre sm). Åren 1666-1678 präglades sammanlagt 114 miljoner kopparmynt. Till detta kom plåtmyntningen i koppar som antalsmässigt var blygsam före 1674, men därefter uppgick till ett stort värde p.g.a. av de höga valörerna på 4, 2 och 1 daler sm samt att myntningen ökade kraf-

tigt under skånska kriget (Tingström 1972, 286, 289, 298, 315). Plåtmynten cirkulerade emellertid inte i någon större omfattning och fynden i Sverige under denna tid är få (Tingström 1986, 161) med undantag för fynd kopplade till Loshultskuppen (Hammarberg 1997). Värde mässigt var emellertid skillnaderna mellan silver- och kopparmyntningen betydligt lägre. Befolkningens mängden har beräknats till knappt 1,2 miljoner vid mitten på 1670-talet (Andersson Palm 2005, 65–66). Det betyder att man präglade ca ett dussin mynt per person och år under 1670-talet. Andelen barn under 15 år har beräknats till 43–47 % (Andersson Palm 2005, 108). Det betyder att utslaget på antal vuxna motsvarar det ungefär dubbelt så mycket eller ca två dussin per år. Tillgången på mynt måste därför bedömas som mycket god.

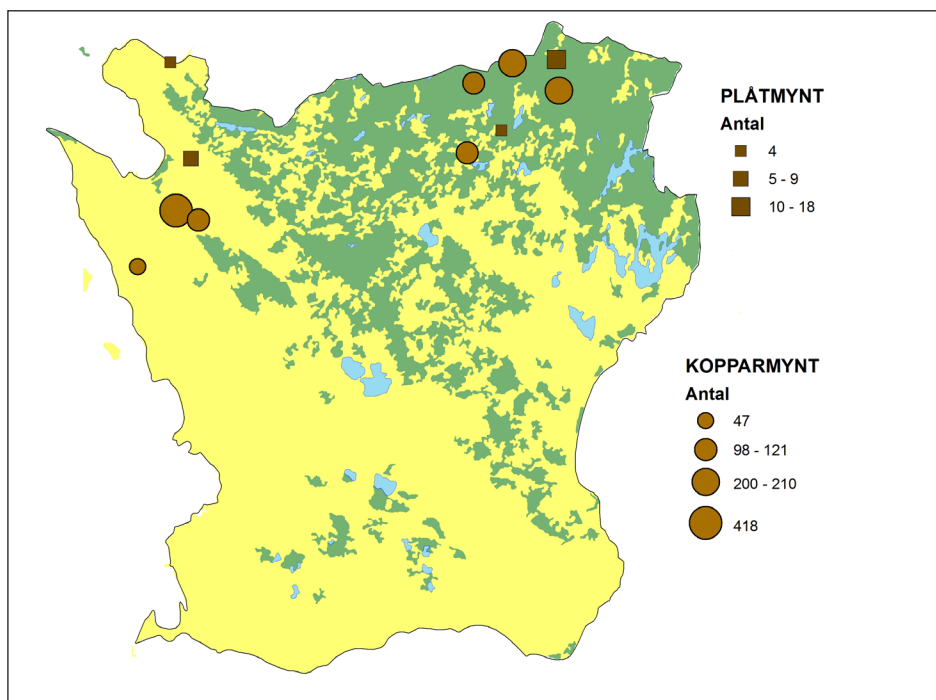

Fig. 16. Skatter med plåtmynt eller andra kopparmynt.

Totalt 17 skatter innehåller kopparmynt (fig. 16). Fyra skatter består enbart av plåtmynt i koppar (Tingström 1986, 161). Två av dem (nr 55 och 58) ligger nära gränsen mot Småland har sammanlagt nominellt värde av 8 resp. 18 daler sm. Värde mässigt ligger de långt över alla andra skatter i området. Det och lokaliseringen gör att de utan tvekan kan kopplas till Loshultskuppen. Den tredje plåtmyntsskatten hittades i Båstad (nr 66), som varit en stad under medeltiden, men gick kraftigt tillbaka under 1600-talet. Den fjärde plåtmyntsskatten hittades strax utanför Ängelholm, som tidigare hade varit stad. Avståndet till Loshult förefaller för långt för att skatten ska kunna vara ett resultat av Loshultskuppen.

Två av kopparmyntsskatterna har behandlats ovan. En tredje kopparmyntsskatt, Björnekulla (nr 12), ligger på gränsen mel-

lan slätt- och skogsbygden. Det läget kan förklara kombinationen av 15 silvermynt och 93 kopparmynt, d.v.s. kontakter både med slättbygden (silvermynt) och skogsbygden (kopparmynt). Ett liknande läge har skatten från Troedstorp (nr 54) med 13 silvermynt och 108 kopparmynt. I båda fallen är silvermynten av låga valörer. Övriga tre skatter ligger i snapphaneområdet i ren skogsbygd på gränsen mot Småland. Ravnarpskatten (nr 60) innehåller 2 silvermynt av lägsta valören samt 96 kopparmynt, medan de två andra enbart består av kopparmynt. Ekeröd (nr 57) har 200 ex. medan Mjöbygget (nr 59) omfattar 210 mynt.

Det är naturligtvis alltför enkelt att bara se på myntmetallen som en statusmätare även om ägare av guldmynt resp. kopparmynt utgör de två extremerna. Silvermynten efter inhemsk mynträkning producerades i

sju olika valörer från 8 mark ner till 1 öre. De skatter som bara består av silvermynt utgör den klart största andelen av skatterna i Skåne. I tab. 1 görs en uppdelning i två grupper för silvermynten. De svenska delas in i mark- resp. öresvalörer och de danska efter högre och lägre silveralörer. Den relativa andelen av resp. grupp markeras med x (lite andel), xx (högre andel), eller xxx (dominerande andel). Det stora flertalet fynd har en dominerande andel öresvalörer. Det skulle emellertid ta alltför lång tid att studera dessa skatter närmare. Den enda skatten som avviker från ett förväntat mönster (små skillnader vad gäller kombinationen av lägre och högre valörer) är Kullagatan i Helsingborg (nr 14) som trots 4 guldmünt och 7 talar i övrigt domineras av låga danska valörer. Antalet mynt är också av betydelse och tabellen ger samlat en bra bild av att befolkningen i Skåne var mycket välbärgad.

Sammanfattning och slutsatser

På 1600-talet var Sverige världens största kopparexportör och exporten var helt avgörande för statens finanser. När kopparpriset sjönk i början på 1620-talet valde Sverige att inleda en kopparmyntning 1624 för att minska exporten och därmed försöka att hålla uppe kopparpriset på exportmarknaderna. Kopparmyntningen blev snabbt mycket omfattande.

Stridigheterna under Skånska kriget 1675–1679 ledde bl.a. till ett sjöslag då regalskeppet Kronan gick under och ett mycket stort myntmaterial har tagits tillvara i samband med utgrävningarna av en del av skeppet. Vidare ägde omfattande härjningar rum, framförallt i Skåne, vilket medförde att ett stort antal skatter deponerades för att sedan bli kvar i jorden. Både fynden från Kronan och från Skåne innehåller mynt i såväl guld, silver som koppar. Här har skatternas sammansättning analyserats för att se skillnader med utgångspunkt från myntmetallen, liksom höga och låga valörer

för att se om det går att koppla skatternas ägare till olika samhällsklasser.

Ett flertal skatter från regalskeppet Kronan visar en stark koppling till den översta eliten med amiralen Lorentz Creutz i spetsen. Ett mycket stort antal små skatter med låga silveralörer eller i kombination med kopparmynt eller bara kopparmynt visar däremot en koppling till ett betydligt lägre socialt skikt; båtsmännen och soldaterna.

Skåne var utan tvekan Sverige ekonomiskt rikaste landskap på 1670-talet, men skatterna visar hur samhället var socialt stratifierat med rika slättbygder och fattiga skogsbygder. Guldmünt förekommer nästan enbart i städerna. Talar liksom högre silveralörer förekommer inte i rena skogsbygder, där istället kopparmynten är totalt dominerande. I de rika slättbygderna har i några fall såväl silver- som kopparmynt hittats på en gård, men då har de lagts i olika depåer. I gränsbygderna mellan rika och fattiga områden finns i några fall skatter med en kombination av silver- och kopparmynt.

Det är uppenbart att skatterna inte endast speglar ägarens egen sociala status, utan även att de kontakter som man hade i princip enbart skedde inom det egna sociala skiktet. Det betydde att man inom resp. sociala skikt normalt inte hade några möjligheter att förvärva mynt utanför de som användes inom det egna sociala skiktet. Det kan också ha varit en säkerhet att bara handskas med mynt som man hade egen långvarig kännedom om. I en tid där läskunnighet följde klassgränserna var det säkert lätt att bli lurad om man inte kunde tyda myntens valörbeteckningar. På kopparmynten fanns beteckningen km resp. sm som visade efter vilken mynträkning de var präglade efter. Silvermynten präglades naturligtvis alltid efter silvermyntsräkningen, men det är långtifrån en självklarhet att det var känt i alla samhällsskikt.

Förkortning

SHM – Statens Historiska Museum.

Litteratur

- Andersson Palm, L. 2005. *Livet, kärleken och döden. Fyra uppsatser om svensk befolkningsutveckling 1300–1850*. Göteborg 2005.
- Besly och Briggs 2013. Coin hoards of Charles I and the Commonwealth of England, 1625–60, from England and Wales. *British Numismatic Journal* 2013, 166–206.
- Bolin, S. 1926. *Fynden av romerska mynt i det fria Germanien. Studier i romersk och äldre germansk historia*. Lund 1926.
- Einarsson, L. 2016. *Regalskeppet Kronan. Historia och arkeologi ur djupet*. Lund och Kalmar 2016.
- Friman, B. 2013. Vasatorp 1:1. *Myntskatter från 1600-talet och en grav från äldre järnålder. Skåne. Helsingborgs kommun, Todarps socken, fornlämnning Kropp 54:1*. Riksantikvarieämbetet UV Rapport 2013:120. Stockholm 2013.
- Gainsford, S. och Jonsson, K. 2005 års skatt från regalskeppet Kronan. *Myntstudier* 2008:3, 3–17.
- Golabiewski Lannby, M. 1998, Silverskatten från regalskeppet Kronan. *SNT* 1998:3, 52–57.
- Golabiewski Lannby, M. och Lagerqvist, L. O. (red.). *Guldskatten från regalskeppet Kronan*. Stockholm 1986.
- Hammarberg, I. 1997. Plåtmynt från snapphanarnas tid. *Svensk Numismatisk Tidskrift* 1997:4, 84–88.
- Hemmingsson, B. Karl X Gustavs begravningsmynt. *Svensk Numismatisk Tidskrift* 2005:1, 4–6.
- Hemmingsson, B. och Menzinsky, H. 1998. Karl IX:s och Gustav II Adolfs praktmynt i guld. *Svensk Numismatisk Tidskrift* 1998:4, 76–81.
- Hildebrand, B. E. 1877. Fynd vid Petersberg å Skänninge stads område. *Vitterhetskademiens Månadsblad* 1877, 536–542.
- Ingvardson, G. 2015. To krigsskatte fra Tønder (Helsingborg). *Myntstudier. Festschrift till Kenneth Jonsson*. Stockholm 2015, 221–225.
- Jensen, J. S. 1989. Det skånske møntfund fra Buddahus 1894/95. Et bidrag til belysning af Skånes møntmæssige forsvenskning. *LLt. Festschrift till Lars O. Lagerqvist*. Numismatiska Meddelanden XXXVII, 171–183.
- Jonsson, K. 1995. Från utländsk metall till inhemskt mynt. *Myntningen i Sverige 995–1995*. Numismatiska Meddelanden XL, 43–61.
- Jonsson, K. 2003. Ett gruvligt fynd. *Myntstudier* 2003:1, 5–6.
- Jonsson, K. 2009. Östervålafyndet i Uppsala universitets myntkabinett. *Opus mixtum* (red. H. Nilsson). Studia Numismatica Upsaliensia 4. Uppsala 2009, 127–131.
- Jonsson, K. 2011. Myntkatterna under det skånska kriget 1675–1679. *Moneta* 5, 121–128.
- Lappalainen, M. 2007. *Släkten, makten, staten: Creutzarna i Sverige och Finland under 1600-talet*. Stockholm 2007.
- Malmer, B. 1980. *Den senmedeltida penningen*. Stockholm 1980.
- SM – Ahlström, B., Almer, Y. och Hemmingsson, B. *Sveriges mynt 1521–1977*. Stockholm 1976.
- Stefke, G. 1989. Der Schatzfund von Falsterbo (1888) und die ältesten ”Örtuge“ (Witten) Albrechts von Mecklenburg, Königs von Schweden (Lagerqvist 1). *LLt. Festschrift till Lars O. Lagerqvist*. Numismatiska Meddelanden XXXVII.
- Sundberg, U. 1998. *Svenska krig 1521–1814*. Stockholm 1998.
- Svensson, R. 2012. *Renovatio monetæ. Brakteater och myntningspolitik i högmedeltidens Europa*. Stockholm 2012.
- Tingström, B. 1972. *Svensk numismatisk uppslagsbok. Mynt i ord och bild 1521–1972*. Stockholm 1972.
- Tingström, B. 1986. *Plate money. The world's largest currency*. Stockholm 1986.
- Wolontis, J. 1936. *Kopparmyntningen i Sverige 1624–1714*. Helsingfors 1936.

Venetiansk dukat från Elleholm

Jimmy Juhlin Alfberg

Blekinge museum driver sedan 2015 ett forskningsprojekt kring den försvunna medeltida staden Elleholm (Arvidsson 1984, Henriksson et al. 2017; Juhlin Alfberg 2018), som var belägen på en ö strax innanför Mörrumsåns mynning i västra Blekinge (fig. 1 och 2). I Elleholm finns även lämningarna efter en borg, kallad Sjöborg. Både staden – som fick sina stadsrättigheter 1450 – och borgen ägdes av ärkebiskopsstolen i Lund fram till reformationen 1536. Borgen förstördes dock redan 1525, i samband med Sören Norbys skånska uppror.

Borgen, som är belägen på den långsmala öns nordspets, har varit uppförd på tre holmar med avgränsande vallgravar. Alla holmarna inkl. två av de tre vallgravarna är överväxta med gräs och enstaka träd. Några synliga ruiner finns inte ovanför markytan. Borgens första omnämnande i det skriftliga källmaterialet härrör från 1404. Men efter de utgrävningar som företagits på Sjöborg 2016–2018 står det klart att borgen är äldre än så (fig. 3). Bland annat har keramik från 1200–1300-talet påträffats och i den nordliga vallgraven har en återfunnen vindbrygga daterats dendrokronologiskt till 1343. Likaså har en varuplomb från Flandern, som återfanns genom metalldetektering på den norra borgholmen, daterats till 1305–1331. Därtill kommer ett par hanseatiska silvermynt från 1300-talet (Lüneburg resp. Stralsund, witten efter 1381) samt ett danskt (Erik av Pomern, Lund, sterling ca 1405–1422).

Under utgrävningen i augusti 2018 understöddes projektet med två metalldetekterare. Målsättningen var att ”skanna av” hela stadsdelen och borgen för att försöka få en tydligare bild av fyndspridningen samt ytterligare dateringsunderlag. Sammanlagt

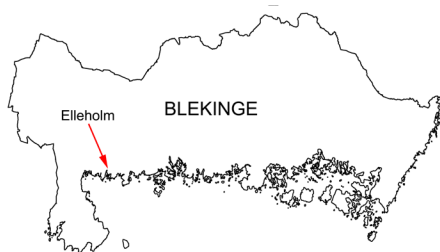

Fig. 1. Blekinge, Elleholm markerat.

Fig. 2. Elleholm, dukatens ungefärliga fyndplats markerad med röd punkt.

togs cirka 120 fynd tillvara för vidare analys och 18 stycken av dessa lämnades för konservering.

På norra borgholmen påträffades genom detekteraren Thomas Hasselberg ett mycket välbevarat guldmynt, en dukat från Venedig. Myntet, som väger ca 3,5 g, präglades av doge Andrea Dandolo 1343–1354 (fig. 4). Detta är också den enda, hittills, funna

Fig. 3. Vy över del av utgrävningsområdet.

Fig. 4. Obv.: St Marcus överräcker ett standar till doge Andrea Dandolo. Rev.: Kristus inom en mandorla.

medeltida venetianska dukaten i Sverige – och med stor sannolikhet även i Danmark.

Då guldmyntet återfanns genom detektering, på ca 10–15 cm djup, inställde sig frågan om detta kunde härröra från en depå, där ett av mynten plöjts upp någon gång under historiens lopp. Likaså behövde det säkerställas att fyndplatsen, om den t.ex. blev utsatt för plundringsförsök när fyndet offentliggjordes, inte längre bjöd på några guldmynt. Därför företogs en kompletterande undersökning veckan efter, men det visade sig att jorden var omrörd – det var alltså fråga om ett lösfynd.

Litteratur

- Arvidsson, E. 1984. *Elleholm. Medeltidsstaden* 69. Stockholm 1984.
- Henriksson et al. 2017. Henriksson, M., med bidrag av Ericsson, G., Juhlin Alftberg, J. och Wallin, J. Projekt Elleholm 2016. Arkeologisk undersökning inom delar av RAÄ Elleholm 3:1 och 12:1 i Blekinge län. Elleholm 2:3 m.fl., Elleholms socken, Karlshamns kommun. *Blekinge museum rapport* 2017:11
- Juhlin Alftberg, J. 2018. Elleholmsprojektet. *ALE - Historisk tidskrift för Skåne, Halland och Blekinge*, nr 23. 2018.

Danskt mynt i Edvard Bekännarens namn

Bo Gunnarsson

I Uppsala universitets myntkabinett (UUM) finns ett vad som fram tills nu betraktats som unikt danskt mynt från 1040-talet (fig. 1). Myntet är en efterprägling baserad på två engelska regenters mynttyper, d.v.s. en hybrid med en åtsida med motiv från Edvard Bekännaren (1042–1066) och en frånsida med motiv från Æthelred II (978–1016) (Elfver, 2009).

Nu har ytterligare ett mynt påträffats med samma kombination (fig. 2). Åtsidan har sin förebild i Edvard Bekännaren Radiate/Small Cross (Hildebrand typ A) som präglades ca 1044–1046 kombinerad med en frånsida baserad på Æthelred II:s, betydligt äldre, Long Cross-typ. Long Cross var ett populärt motiv som användes flitigt i både den skandinaviska och irländska myntningen långt efter att typen slutade användas i England ca 1003.

De två mynten är inte stampidentiska och skiljer sig i utförande på ett antal punkter. Myntet i UUM har en helt förvirrad åtsi-

Fig. 1. Myntet i UUM, diameter 18,1 mm.

Fig. 2. Det nyupptäckta myntet, det andra kända som kombinerar Edvard Bekännarens Radiate/Small Cross åtsida med en frånsida av typen Long Cross. Diameter är 18,2 mm.

desinskrift utan någon som helst antydan till Edwards namn men efterliknar typen genom porträttbilden med dess krona. I frånsidans inskrift går det att tolka myntmästarnamnet Thorketill (normaliserat enligt Jonsson & van den Meer 1990) och myntorten Lund: **+Ð: ORI CTC IILV** (myntets frånsides-text är felaktigt återgiven i Elfver 2009). Frånsidan, av Becker benämnd 207, är stampkopplad till ytterligare två åtsidor och ingår i Beckers stora kedja 1, attribuerad till myntorten Lund (Becker, 1981). Myntets vikt är 0,88 g.

Ett nyupptäckt mynt

Det nyupptäckta myntets stampar är hantverksmässigt skickligt utförda även om omskrifterna är förvirrade eller delvis förvirrade. Åtsidan visar ett tydligt försök att efterlikna Edwards namn: **+EDDEIDID ...** Frånsidan är helt förvirrad och korsarmarnas avslutning är förenklade jämfört med prototypen.

Myntet är präglat på ett tunt myntämne och har en kraftig spricka som dock inte är genombruten helt ut till myntets kant. Bedömningen är att en brottanvisning, försvagning, tillkommit redan vid präglingstillfället. Den sammanfaller med frånsidans korsarmar och en linje under åtsidans krona och örats punkt. Då man inte kan se några spår av att myntet varit böjt i denna linje så är slutsatsen att den uppkommit av att den tunna metallen har perforerats vid en hård prägling. För att testa silvret har myntet senare böjts ca 45° från korsarmen och dess försvagningslinje och därefter böjts tillbaka och också plattats till. Detta har resulterat i att brottanvisningen från präglingen har vidgats och skapat sprickan som myntet har idag.

Som redan nämnts visar åtsidan ett försök att efterlikna Edwards namn: **+EDDEIDID RCIX I**, där sista delen efter bokstaven R är svår att läsa och ger utrymme för fler tolkningar. Bokstaven W är normalt tecknat på mynten med dess run-tecken (på engelska pynn) i form av en kantigare P-liknade bok-

stav eller av ett P. Det är dock inte ovanligt att man med de punsar som man haft tillgängliga vid stampframställningen använt samma halvcirkelformade puns som använts till D (eller en snedställd O- puns) och förskjutit halvcirkeln i förhållande till stapeln för att få ett P-liknande tecken. I många fall har man inte ens gjort förskjutningen utan istället slagit in ett D. Även hos Edwards reguljära mynt kan stavningen av kungens namn ofta tyckas vara förvirrad. Tittar man i Hildebrand finner man att det, förutom de åtta reguljära stavningar som tas upp, finns exakt 100 irreguljära varianter (Hildebrand 1881, 426–8).

Becker tar upp två efterpräglingar i sin studie där Edwards namn går att tolka (Becker 1981, 166–67, pl. E1–E2). Dels en åtsida, med en variant av denna, av dansk typ och en andra som efterliknar Edvard Bekännaren Expanding Cross (Hildebrand typ E). Frånsidorna anger Thorketill och Lund som myntmästare respektive myntort.

Det tunna myntämnet har medfört att åtsidans konturer partiellt är svaga och bland annat har näsans linjer inte kommit med vilket ger porträttet ett märkligt utseende. Studerar man myntet under förstoring ser man svaga och möjliga konturer som skulle kunna ge en bild enligt den tecknade figuren (fig. 3). Den öppna kungakronan är väl modellerad med detaljer som många gånger inte återfinns på de engelska mynten. Även punsarna för bokstäverna är fint utformade och texten är välgjord och jämt fördelad i omskriften. Jämfört med myntet i UUM samling har det nyupptäckta myntet en framställning av åtsidan som ligger närmare sin engelska förebild, dels genom avbildningen av den öppna kronan och dels genom den delvis tydbara omskriften.

Frånsidan är också mycket välgjord med skickligt utformad omskrift om än förvirrad. Till skillnad från sin förebild i typen Long Cross är korsarmarnas avslutning förenklad genom endast en båge jämfört med normalt

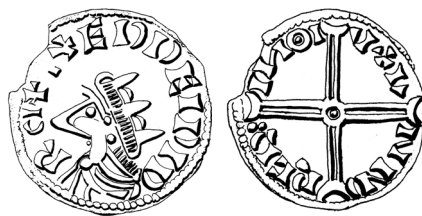

Fig. 3. Tecknad bild av myntet i ett försök att bl.a. tolka porträttets svagt präglade partier. Skala 1,5 : 1.

tre. Omskriftens text går att tyda som **+LNND RCR: INOI V**. Det finns dock även här utrymme för tolkningar. Normalt börjar en text med ett initialkors i första kvadranten följt av myntmästarens namn, därefter en preposition och avslutas med myntortens namn. Här har gravören placerat korset som ett andra tecken mellan två L, det första bakvänt och det andra rättvänt, punsade med en I-puns tillsammans med en trekantspuns. Man skulle även kunna tolka det som två U (V) på var sin sida om korset. Vanligtvis formades emellertid bokstaven av två trekantspunsar eller två I-punsar. Eftersom korset är det andra tecknet i omskriften skulle den också gå att omtolka till att vara bokstaven X (som förekommer som snedställt till ett kors) och inte något initialkors. Även med denna omtolkning går det inte att finna någon logik i omskriften. Den enda bokstavskombination som man, med ett utvidgat tolkningsutrymme, skulle kunna antyda är **LNND** som Lund.

Myntet är precisionsvägt till 0,744 g. Kantskadan uppskattas till ca 2 % av myntets yta vilket skulle ge en ursprunglig vikt på ca 0,76 g.

Stridsperioden

Tidsmässigt är myntet präglat efter ca 1044 då Radiate/Small Cross introducerades i England (fig. 4). Under perioden ca 995 tills det att Knut den Stores myntning startade i Danmark var motiven, med få undantag, efterpräglingar av anglosaxiska mynt. Man

Fig. 4. Edvard Bekännaren, Radiate/Small Cross. Myntort York, myntmästare Thorgrimr (1,00 g). Myntet tillhör Kungliga Myntkabinettet: Hildebrand 1881, Edvard Bekännaren nr 162. Myntmästarnamnet är normaliserat enligt Jonsson & van der Meer 1990.

bedömer att de engelska motiven ganska omgående efter introduktionen i England började kopieras. Under Knuts danska regering 1018–1035 utvecklades det danska myntväsendet och flera nya myntorter tillkom, samtidigt som nya motiv började användas varav flera utan någon engelsk förlaga.

Även i det här aktuella fallet får vi förut-sätta att den engelska förebilden efterbildades samtidigt som den var i bruk i England vilket skulle innebära att myntet präglades i Danmark under en tid då Magnus den Gode var kung. Detta var en mycket orolig period med omfattande interna stridigheter och som av den berömde danske numismatikern Peter Hauberg fått benämningen ”Stridsperioden” (Hauberg, 1900, 49–50, pl. VIII).

Som efterträdare till Knut den Stores son Hardaknut kom Magnus den Gode till tronen 1042. Med sin norska härkomst blev hans ställning som kung i Danmark problematisk och hans regeringsår fylldes av stora oroligheter och interna strider. Knut den Stores syster-son Sven Estridsen gjorde anspråk på tronen. Enligt Hauberg hade Sven starkt stöd och var den som i egentlig mening hade makten från 1044. Magnus hade inledningsvis även en motståndare i sin farbror Harald Hårdråde, men efter det att han 1046 delat Norge med farbrodern blev de två lierade i kampen mot Sven. Efter svåra härjningar och strider, både på Fyn och Själland, samlade Magnus och Harald hösten 1047 ihop en gemensamma

flotta med avsikt att göra slut på Svens her-ravälde. Mitt under oroligheterna dör Magnus och Sven blir formellt kung över Danmark. Under denna mycket oroliga tid fick Sven en bundsförvant i den engelske kungen Edvard Bekännaren som fruktade att Magnus hade planer på att erövra England. För att vinna Edwards parti skall Sven ha låtit prägla mynt i Danmark, både i Haralds och i Edwards namn (Hbg Stridsperioden pl. VIII:1–4, 6).

Det kan påpekas att den historiebeskrivning som Hauberg framfört med Sven som egentlig makt-havare redan 1044 inte delas av alla historiker. Sven förblev kung av Danmark fram till sin död i april 1074.

Präglingsort

I Danmark utvecklades två viktstandarder under 1020- talet, en östdansk på ca 1,0 g och en lättare västdansk på ca 0,75 g. (Becker 1981, 120)

På myntet i UUM finns myntorten Lund angiven på frånsidan och det ingår i Beckers kedja 1 som i sin helhet räknas till Lund. Myntets vikt på 0,88 g ligger dock precis mitt emellan väst- och östdansk standard.

Det nyupptäckta myntet bör på basis av sin vikt på 0,74 g (0,76 g) vara präglat i någon av de västdanska myntorterna. När det gäller ”Stridsperiodens” mynt så skriver Hauberg: ”Disse forskjellige Mynter ere for Størstedelen prægede i Odense, nogle i et, vistnok ligeledes fynsk, Myntstedt Toftum samt i Lund” (Hauberg 1900, 49). Detta skulle sammantaget kunna peka på att myntet, även om det inte framgår av frånsidans omskrift, är präglat i Odense.

En snabb analys av Hauberg (1900, 212–213) och de mynt som han attribuerat till ”Stridsperioden”, ger dock en oklar bild. För dessa finns ingen tydlig tendens till att man följt en östdansk respektive västdansk standard. För de tre myntorter som Hauberg noterar har majoriteten av mynten en vikt som överstiger 1,0 g. Möjligtvis är det ett resultat av periodens oroligheter som man ser.

En reflektion

När manuskriptet till artikeln i det närmaste var klart blev författaren informerad om exemplaret i UUM av Kent Bengtsson som med sitt stora numismatiska kunnande om den danska myntningen bjöd in till en mycket intressant diskussion om "Stridsperiodens" myntning. Myntet visade sig dessutom vara dokumenterat (Elfver 2009). Resultatet blev att manuskriptet fick omarbetas och den ursprungliga formuleringen "... förefaller vara en ny dansk mynttyp ..." fick revideras.

Myntet i UUM samling har av beskrivits som unikt. Typen Radiate Small Cross finns sedan tidigare dokumenterad som dansk efterprägling: Hbg Stridsperioden pl. VIII:4. Kombinationen Radiate Small Cross/Long Cross förefaller dock endast vara känd i de två exemplar som beskrivs i denna artikel. Myntet i UUM har en tidigare känd frånsida, det är således åtsidan som endast är känd från ett exemplar. När det gäller det nyupptäckta myntet har författaren inte hittat någon information om att vare sig åtsidan eller frånsidan tidigare är känd. Begreppet unikt inom numismatiken kan vara kortlivat och frågan är när och om man skall använda det.

Det kan sträcka sig från en lägsta nivå där de facto varje enskilt mynt är unikt till en högsta nivå där en helt ny mynttyp med nya motiv på både ått och frånsida (en sida om det gäller brakteatprägling), identifierats. Däremellan finns en uppsjö av möjliga situationer för att göra ett mynt unikt; en ny stamp, en ny stampvariant, en ny stampkombination, en ny kombination av stamp typer etc. Varje ny upptäckt är ju unik i den stund den görs.

I det aktuella fallet handlar det om ett mynt med tidigare odokumenterade och okända ått- och frånsidesstamper i en kombination av två mynttyper som endast registrerats i ett fall tidigare.

Fakta om myntet

Myntets proveniens är okänd. Det finns i privat ägo och kommer från en handlare

som bl.a. sålt ett stort lager av mynt, litteratur m.m. från en äldre mynthandel. (Se författarens artikel i *Myntstudier* 2017:1) Om det har ingått i detta material eller om det kommit till handlaren på annat sätt går dock inte att fastställa.

Vikt:	0,74 g
Diameter:	18,2 mm
Stampställning:	135°
Täljor:	1/5
Skador:	spricka, kantskada

Sammanfattning

Myntet, med kombinationen Radiate Small Cross/Long Cross, är ett andra exemplar av en ovanlig dansk mynttyp och bedöms präglad mellan ca 1044 och 1046 under den period som Hauberg benämner som "Stridsperioden". Av vikten förefaller det att vara präglad enligt västdansk viktstandard vilket då skulle peka på Odense. Dock verkar det vara osäkert om man verkligen höll sig till dessa under den oroliga perioden.

Litteratur

- Becker, C. 1981. The Coinage of Harthacnut and Magnus the Good at Lund, c. 1040–c. 1046. *Studies in Northern Coinages of the Eleventh Century* (red. C. J. Becker). Köpenhamn 1981, 119–175.
- Elfver, F. 2009. Om ett unikt danskt mynt från 1040-talets Lund och dess kontext. *Opus mixtum. Uppsatser kring Uppsala universitets myntkabinett* (red. H. Nilsson). *Studia Numismatica Upsaliensia* 4. Uppsala 2009.
- Hauberg, P. 1900. *Myntförhold og udmyntninger i Danmark indtil 1146*. Köpenhamn 1900.
- Hildebrand, B. E. 1881. *Anglosachsiska mynt i Svenska Kongliga Myntkabinettet funna i Sveriges jord*. Stockholm 1881.
- Jonsson, K., & van der Meer, G. 1990. Mints and moneyers c. 973–1066. *Studies in late Anglo-Saxon coinage* (red. K. Jonsson). Stockholm 1990, 47–136.

Skatten från Tibble 1745 – den yngsta vikingatida fastlandsskatten i Mälارområdet?

Kenneth Jonsson

En förutsättning för den vikingatida myntimporten ca 800–1150 var att mynten hade en hög silverhalt. När man i Kalifatet vid mitten på 900-talet började blanda in koppar i dirhamen, då kunde man inte längre bara väga mynten för att fastställa värdet eftersom silverhalten inte längre var känd. Det betydde att importen i princip upphörde. På 1000-talet bestod importen främst av tyska och engelska mynt. Den importen drabbades av samma fenomen vid mitten av århundradet, när man i Friesland började blanda in koppar och även andra myntortor sänkte silverhalten (Potin 1990, 271). Det fick till följd att importen av tyska mynt (och även t.ex. engelska mynt) till Gotland i princip upphörde. Till fastlandet fortsatte den emellertid ytterligare en tid. Det måste betyda att de gotländska köpmännen var skickligare på att bedöma myntens silverhalt. I Ryssland ökade istället importen drastiskt vid denna tid och speciellt frisiska mynt är vanliga i myntimporten där. Skatthynd med vikingatida mynt på det svenska upphörde ca 1080 (Mälارområdet) resp. ca 1100 (Kalmartrakten), men på Gotland kom importen igång på nytt ca 1080 eftersom myntförsämringen i Friesland upphörde vid den tiden.

De gotländska fynden står för 2/3 av antalet funna tyska mynt i Sverige. Ovanliga eller unika typer finns därför framför allt i skatterna från Gotland, men undantag finns och ett exempel på det är en skatt från Tibble, ca 15 km norr om Enköping i Uppland. I juni

1745 hittade torparen Erik Persson i Rungstorp en skatt i en bergskreva på Tibbles ägor. Den bestod av fem ringar, två andra bitar av silver, en ring i guld, samt åtskilliga gamla ”Slfwerpengar”. Härav inlöstes guldringen, 4 silverringar samt 5 mynt som beskrevs som ”arabiska, Engelska, Cölniska och Tyska” (Zachrisson 1998, 337–338). Mynten ska ha varit tyska och engelska. Med ledning av den sammanlagda vikten (17 lod = ca 225 g) kan det totala antalet mynt uppskattas till ca 125 mynt, varav alltså bara 5 inlöstes. Mynten har därefter insorterats i samlingarna och förlorat sin proveniens.

På Kungliga Biblioteket i Stockholm förvaras manuskript från Jacob von Engeström 1735–1802, med anteckningar om mynt och myntfynd. I en av dessa lämnar han detaljerade beskrivningar av tre mynt från Tibbleskatten. Tack vare det har det varit möjligt att identifiera dessa mynt i Kungl. Myntkabinettets systematiska samlingar, där mynten förvarats utan uppgift om proveniens. Två mynt är tyska och ett är engelskt. Ett av de tyska mynten har tidigare publicerats av Peter Berghaus, men då utan proveniens (Berghaus 1951, 20). Typen var tidigare okänd (fig. 1) och visar

Fig. 1. Tyskland. Myntort? myntherre? 1080–1090-talen. Berghaus 1951, nr 20.

på åtsidan en krönt vänstervänd halsbild som håller en spira. Mellan varje bokstav finns ett pärlband (en pärlrad mellan två linjer). P.g.a. dålig utpräglighet är bara några av åtsidans bokstäver synliga. Berghaus läser inskriften som D – O – V – / – / – / V – R – / som han själv med tvekan försöker tolka som syftande på Duisburg. Till det

kan sägas att redan tolkningen av två av bokstäverna är osäkra. Det är med andra ord mycket osäkert om inskriften varit meningsfull. Normalt skulle åtsidans inskrift ange namnet på myntherren. Frånsidan visar en byggnad med tre kors på taket och av den långa inskriften läser Berghaus bara de tre första bokstäverna NCN och de två sista NX. Även här är tolkningen av två av bokstäverna osäkra. Berghaus tolkar med förbehåll frånsidans inskrift som ett förvanskat HEINRICVS REX och för typen till kung Heinrich IV 1056–1084. Det är mycket ovanligt att myntherrens namn står på frånsidan och inte minst därför är det även mycket osäkert om tolkningen av frånsidans inskrift kommer att visa sig vara korrekt. För utformningen med en uppdelning av åtsidans inskrift med pärlband anför Berghaus fyra exempel från Duisburg, Trier, Werden och Maastricht (Berghaus 1951, 21). Till dessa kan läggas ytterligare fyra typer. Sammantaget handlar det därför om åtta jämförbara typer vad gäller textens indelning med pärlband:

1. Trier. Ärkebiskop Bruno 1102–1124. Dbg 485. Weiller 1988, 101–102.

2. Arras. Greve Robert I 1071–1093. Ilisch 2014, 6.14.

3. Myntort? (Maasområdet). Ca 1090. Ilisch 2014, 35.18.

4. Myntort? (Maastrichtområdet?). Ca 1090–1100. Dbg 1964. Ilisch 2014, 35.38.

5. Maastricht – St. Servatius. Myntherre? ca 1080–1090. Dbg 256; Ilisch 2014, 39.10.

6. Duisburg. Kejsar Heinrich IV 1084–1106. Dbg 324. Berghaus 1983, 11.

7. Werden. Kejsar Heinrich IV 1084–1105. Berghaus 1951, 11.

8. Myntort? Efterprägling av typer från Duisburg och Goslar. Berghaus 1983, 11.4.

I tre fall bildar pärlbandet ett kors (nr 3, 4 och 7) medan det i övriga fem fall finns ett pärlband mellan varje bokstav. Det senare är även fallet för den här aktuella typen. Att notera är att i samtliga fall ligger myntorten

i västra Tyskland och alla dessa typer har en sen datering. Det talar för att användningen av pärlband är ett kortvarigt samtida stilelement. Typen från Arras skulle kunna vara den äldsta i serien, men den enda skatt som den förekommer i är Liesborn med t.p.q. 1111 (Hatz 1974, 133, fynd nr 141), vilket talar för en sen datering under Roberts levnadstid. Den tidigaste fyndförekomsten för någon av dessa typer (nr 5) är den skatt som heter Maastricht III med t.p.q. 1076 (Hatz 1974, 132, fynd nr 103), men förebilden för frånsidan är typ nr 6 ovan som inte kan ha präglats före 1084, varför t.p.q. bör ändras till 1084.

Det är därför troligt att den här aktuella typen inte kan dateras så tidigt som Heinrich III:s kungatid 1056–1084, en datering som Berghaus stödde på en avslutande bokstav X (för REX) på frånsidan. Det är därför troligare att typen bör vara samtida med Heinrich IV:s tid som kejsare 1084–1106 och dateras till 1080–1090-talet. Det enda som skulle tala för en tidigare datering till 1070-talet är att myntningen i Tyskland då är sämre belagd och att det därför skulle vara större möjligheter att en tidigare okänd typ dyker upp från den perioden. Det skulle emellertid innebära att den var den första typen med pärlband, vilket förefaller långt mindre sannolikt.

I övrigt pekade Berghaus på åtsidans motivmässiga likheter med Duisburg och med frågetecken attribuerade han typen till denna ort. Det är emellertid mindre sannolikt att den skulle ha präglats i Duisburg, där myntningen var mycket välorganiserad med ett begränsat antal typer och alltid helt läsliga inskrifter med såväl myntherrens som myntortens namn angiven. Därför skulle denna typ inte alls passa in i Duisburg. Vikten, 0,90 g, är också för låg för att passa till Duisburg. Att inskrifterna med all sannolikt inte är meningsfulla talar istället för att denna typ måste vara en efterprägling från Rhenområdet i en okänd, sannolikt

icke-kunglig, myntherres regi. Förebilderna är hämtade från olika håll, men främst från Duisburg. Upplagan måste ha varit mycket begränsad med tanke på att den endast är känd i ett unikt exemplar.

Det andra tyska myntet som Jacob von Engeström dokumenterade är präglat i Deventer, kejsar Heinrich II 1014–1024, Dbg 563. På grund av dålig utprägling var bara delar av åt- och fränsidans inskrifter läsliga, men det gjorde det möjligt att identifiera även detta exemplar i den systematiska samlingen i Kungl. Myntkabinettet (fig. 2). Det har även samma typ av patina som det andra tyska myntet.

Fig. 2. Tyskland. Deventer, kejsar Heinrich II (1014–1024). Dbg 563.

Ett enda engelskt mynt är dokumenterat i Jacob von Engeströms manuskript, Knut 1016–1035, Pointed Helmet typ ca 1023–1029, Lincon, Ulfbeorn (Ulfbjörn). Det är med stor sannolikhet identiskt med det exemplar som redovisas i Hd 1846, 654 och som Hd 1881, 1776. Det är illustrerat i Mossop 1970, plate XLVIII:13. Exemplaret är f.n. inte tillgängligt för studium, men om det har samma patina som övriga två identifierade exemplar kan proveniensens betraktas som säker.

Uppgiften om mynt från Kalifatet och Köln som ska ha funnits i skatten måste syfta på mynt som inte inlöstes. De fem mynt som inlöstes borde ha varit de bäst bibehållna och borde därför ha beskrivits av Jacob von Engeström, men att så inte skedde är svårt att förklara.

Om de antaganden som gjorts här angående dateringen av den unika tyska typen,

innebär det att skatten från Tibble har en senare datering än den tidigare yngsta dateringen (1079) för en skatt från Mälarmrådet, Venngarn, S:t Olofs sn, Uppland 1789 (Hatz 1974, fynd nr 330). Om bägge skatterna hade varit bättre dokumenterade är det inte osannolikt att deras dateringar skulle hamna ännu något senare. Myntimporten på Gotland och Öland fortsatte in på 1100-talet och det är bara att hoppas att framtida skatter från Mälarmrådet kan visa sig vara senare än de två nu yngsta, Venngarn och Tibble. Enstaka senare vikingatida mynt har emellertid hittats i Mälarmrådet och den yngsta fastlandsskatten, Ryssby från Kalmartrakten har t.p.q. 1100 (Jonsson 1993, tabell 1).

Alla vikingatida myntfynd i Sverige visas i fig. 3.

Litteratur

- Berghaus, P. 1951. Deutsche Münzen des 11. Jahrhunderts in Kungl. Myntkabinettet, Stockholm. *Hamburger Beiträge zur Numismatik*. Heft 5, 7–26.
- Berghaus, P. 1983. Duisburger Münzen. *Duisburg im Mittelalter. Begleitschrift zur Ausstellung 4. September bis 27. November 1983* (red. J. Mila och G. Krause). Duisburg 1983.
- Dbg – Dannenberg, H. *Die deutschen Münzen der sächsischen und fränkischen Kaiserzeit 1–4*. Berlin 1876–1905.
- Hatz, G. 1974. *Handel und verkehr zwischen dem Deutschen Reich und Schweden in der späten Wikingerzeit*. Stockholm 1974.
- Hd 1846 – Hildebrand, B. E. *Anglosachsiska mynt i svenska Kongl. Myntkabinettet, funna i Sveriges jord*. Stockholm 1881.
- Hd 1881 – Hildebrand, B. E. *Anglosachsiska mynt i svenska Kongl. Myntkabinettet, funna i Sveriges jord*. Stockholm 1846.
- Ilisch, P. 2014. Die Münzprägung im Herzogtum Niederlothringen. II: Die Münzprägung im südwestlichen Niederlothringen

und Flandern im 10. und 11. Jahrhundert. *Jaarboek voor Munt- en Penningkunde* 100 Special (2014).

Jonsson, K. 1993. Möre i ett numismatiskt perspektiv. *Möres kristnande* (red. H. Williams). Uppsala 1993.

Mossop, H. R. M. 1970. *The Lincoln mint c. 890–1279*. Newcastle upon Tyne 1970.

Potin, V. 1990. Funde westeuropäischer Denare im Norden der Sowjetunion. *Sigtuna Papers. Proceedings of the Sigtuna symposium on Viking-Age coinage 1–4 June 1989* (eds. K. Jonsson and B. Malmer). Commentationes de nummis saeculorum IX–XI in Suecia repertis. Nova Series 6. Stockholm 1990, 265–273.

Weiller, R. 1988. *Die Münzen von Trier*. Düsseldorf 1988.

Zachrisson, T. 1998. *Gård, gräns, gravfält. Sammanhang kring ädelmetalldepåer och runstenar från vikingatid och tidig medeltid i Uppland och Gästrikland*. Stockholm 1998.

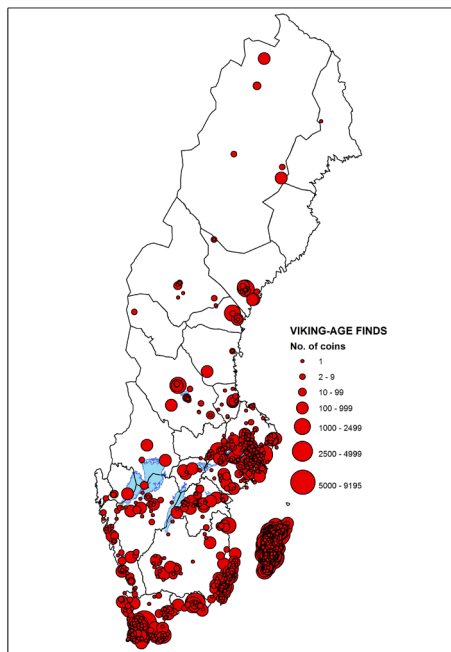

Fig. 3. Vikingatida myntfynd i Sverige.

Georgiska dirhamefterpräglingar funna på Gotland

Viacheslav Kulešov

Ett lösfynd av en dirham gjordes på Gotland 2018 (fig. 1). Myntet ifråga är en efterprägling av en reguljär mynttyp från den tidiga 'Abbāsīd-dynastin: "al-Amīn (kalif), Madīnat al-Salām (myntort), 194 e.H. (år 809/810 e.Kr.)". Vikt 1,33 g.

Baserat på stilen måste myntet kopplas till en mycket speciell grupp av efterpräglingar från 800-talet, som benämns "georgiska" och som, i den senaste litteraturen (Žapariže 2012; Kulešov 2013), kan dateras till senast 800-talets mitt, troligen ca 825–850. Under förutsättning att ett unikt mynt med namnet Bagrat, kung över abkhazerna i Eremitagets samling tillhör samma grupp, kan den föras till kungariket Abkhazien (Kulešov 2013, 371).

Fig. 1. Georgisk efterprägling, ca 825–850-talet. Gotland. Foto: Kenneth Jonsson.

Den låga vikten (1,33 g) är ytterligare ett argument för att myntet tillhör utmyntningen i Georgien (Kulešov 2013, 371–375, fig. 1–11).

Det nya exemplarets såväl typ som stamp-par var tidigare okända.

Ett annat lösfynd från Gotland samma år (fig. 2) representerar en mynttyp som tidigare endast var känd från Zarubinskatten, Vitebsk-området, Vitryssland, t.p.q. 863/4 (fig. 3).

Georgiska efterpräglingar är extremt ovanliga utanför den västra delen av Geor-

Fig. 2. Georgisk efterprägling, ca 840–850-talet. Foto: Kenneth Jonsson.

Fig. 3. Georgisk efterprägling, ca 840–850-talet. Zarubinskatten, Vitebsk område (Vitryssland). Foto: zeno.ru, #71178.

gien, där den enda kända skatten har hittats. Mynten funna på Gotland är två av några få som har registrerats i svenska fynd.

Antalet georgiska imitationer ökar däremot genom nya Vikingatidafynd i Östeuropa (Kulešov 2017).

Litteratur

- Žapariže, G. 2012. Abasianta dirhemebis kartuli minabazebi da Bagrat III-is vercxlis monetis xelaxali atribucia. Çurçumia, M. (red.): *Saistorio krebuli: çeliçdeuli*. Vol. 2. Tbilisi 2012, 197–219 (på georgiska).
- Kulešov, V. S. 2013. Ogruzinskix podražanijax 'Abbāsīdam i o tak nazyvaemoi «monete Bagrata III» iz sobranija Ėrmitaža. Zalesskaja, V. N. (red.): *Vizantija v kontekste mirovoj kul'tury*. (Trudy Gosudarstvennogo Ėrmitaža LXIX.) Sankt-Peterburg 2013, 370–382 (på ryska).
- Kulešov, V. S. 2017. Novyj tip gruzinskix podražanij 'Abbāsīdam. *Numizmatičeskie čtenija Gosudarstvennogo Istoričeskogo muzeja 2017 goda: Materialy dokladov i soobščeniij*. Moskva 2017, 86–87 (på ryska).

Nya fynd av indiska jitaler i Östeuropa

Viacheslav Kuleshov

Fynd av indiska mynt från den vikingatida perioden i Östeuropa är kända sedan mitten av 1800-talet (Savel'ev 1887). Information om dessa sammanställdes under 1950-talet av Alexis Bykov och publicerades några år senare i två artiklar (Bykov 1965, Bykov 1969). I början av 2000-talet kom information om nya fynd i Finland (Ehrnsten 2017, 7–8), Estland (Leimus 2017) och på Öland (Jonsson 2013, 26; Jonsson 2018, 9).

Silvermynten från härskarna i Kabul och Ohind (den så kallade *Hindu-Shahi*) är daterade till ca 750–1000. Åtsidan visar en tjur, *zebu*, och frånsidan en ryttare; på engelska kallas typen ”bull and horseman”. Mynten omfattar två typer, en tidigare ”Spalapati” och en senare ”Samanta”, baserat på åtsidans

inskrift över bilden av *zebu*-tjuren (*zebu* bos). Den tidigare typen har inskriptionen – *śrī spalapati deva*, den senare – *śrī samanta deva* (fig. 1). Mer information går att finna i referensverket för mynttypen (Tye 1995).

Mynten från Sverige och Estland är tidigare bedömda att vara av Samanta-typ och av döma av det publicerade fotot (Ehrnsten 2017, kuva 2), är även det finska av samma typ.

Mynt av båda typerna cirkulerade samtidigt i områdena kring den islamiskt-indiska gränstrakterna (Wink 2002; Flood 2009) under 800–900-talet.

श्री स्प ल पा त द व
śrī spa la pā t(i) d(e)va

श्री स म न्त द व
śrī sa ma nta d(e)va

Fig. 1. Inskriptioner på mynten ifråga.

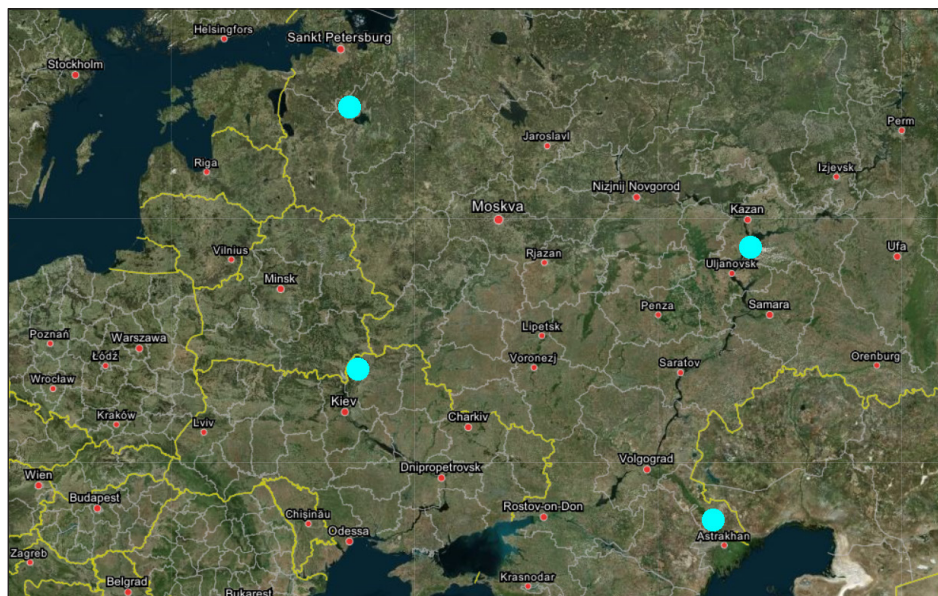

Fig. 2. Karta över nya fyndplatser av indiska jitaler i Östeuropa. Underlagskarta efter Bing maps.

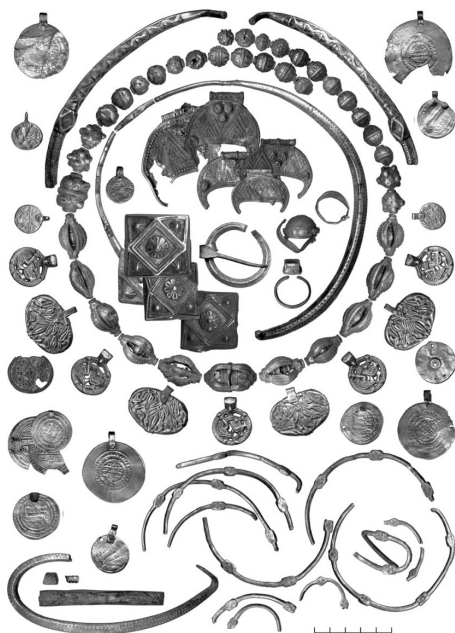

Fig. 3. Skatten från Novgorod ("Goroškovo-Ljuboežaskatten"). Efter Toropov 2014.

Under det senaste decenniet har minst sex nya exemplar av silvermynt från Kabul och Ohinda från fyra platser upptäckts i Ryssland (fig. 2).

Tre mynt kommer från en vikingatids-skatt, som hittades 2001 i Novgorodregionen, enligt publicerad information, mellan byarna Goroškovo och Ljuboeža. Fyndet finns nu i Novgorodmuseets samlingar (Toropov 2014, 227).

Fyndet omfattade silversmycken och orientaliska mynt, förvandlade till hängen (fig. 3), t.p.q. 970-talet. Jag vill uttrycka min tacksamhet till Sergey Toropov (Novgorod Veliky) för informationen och för bilder på mynten.

1. Inv. nr. KP-45351-93. Spalapati-typ. Vikt 3,25 g. Silver 960° (fig. 4, a).

2. Inv. nr. KP-45351-94. Spalapati-typ. Vikt 3,18 g. Silver 960° (fig. 4, b).

Fig. 4. Indiska jitaler. Skatten från Novgorod ("Goroškovo-Ljuboežaskatten"). Foto: Sergey Toropov (Novgorod Veliky).

3. Inv. nr. KP-45351-95. Samanta-typ. Vikt 3,60 g. Silver 960° (fig. 4, c).

Jitaler från Goroškovo-Ljuboežaskatten går antagligen tillbaka till tredje kvartalet av 900-talet.

Det fjärde myntet härstammar från ett stort fynd av islamiska dirhamer som hittades 2012 i regionen Chernigov (Ukraina). Fyndet ("Repkiskatten") har skingrats. T.p.q. är 979/80 (Pokrass och Khromov 2014, 36). Spalapati-typ. Vikt okänd. Silver (fig. 5).

Det femte myntet hittades för några år sedan i Tatarstan: Spalapati-typ. Vikt okänd. Silver (fig. 6). Alla *Hindu-Shahi* jitaler beskrivna ovan dateras till 950-talet.

Det sjätte myntet som hittades i Ast-rachan-området tillhör en annan typologisk grupp: Post-Shahi-typ av Delhi rajar, 1100-talet. Vikt okänd. Försilvrad koppar. (fig. 7).

Fig. 5. Indisk jital. Skatten från Norra Ukraina ("Repkiskatten"). Spalapati-typ. Foto: Konstantin Khromov (Kiev).

Fig. 6. Indisk jital. Lösfynd från Tatarstan. Spalapati-typ. Foto: Eugeny Goncharov (Moskva).

Fig. 7. Indisk jital. Lösfynd från Astrachan-området. Post-shahi-typ av Delhi rajar. Foto: zeno.ru, #40972.

Litteratur

- Bykov, A. A. 1965. Finds of Indian Medieval Coins in East Europe. *The Journal of the Numismatic Society of India* XXVII:2, 146–156.
- Bykov, A. A. 1969. Naxodki srednevekovykh indiiskikh monet v Vostočnoj Evrope. *Èpigrafika Vostoka* XIX, 73–80 (på ryska).
- Ehrnsten, F. 2017. Vuoden 2016 rahalöytöjä. *Numismaattinen aikakauslehti* 2017:1, 6–11.
- Flood, F. B. 2009. *Objects of Translation: Material Culture and Medieval "Hindu-Muslim" Encounter*. Princeton NJ 2009.
- Jonsson, E. 2013. *En rik handelsmans silver-skatt*. Stockholm 2013.
- Jonsson, E. 2018. Metal analyses of Viking-Age coins. *Metallanalyser av mynt* 2018:1, 1–30.
- Leimus, I. 2017. Ett nytt estländskt fynd med mynt från Ohind. *Myntstudier* 2017:1, 9–10.
- Pokrass, Ju. L. och Khromov, K. K. 2014. Klad serebrjanykh monet vtoroi poloviny X veka iz Černigova. *Meždunarodnaja numizmatičeskaja konferencija "Èpoxa vikingov v Vostočnoj Evrope v pamjatnikax numizmatiki VIII–XI vv."* Sankt-Peterburg 2014, 33–38. (på ryska)
- Savel'ev, P. S. 1887. Indiiskija monety, naïdenyja bliz' Perejaslavlja-Zalesskago i Rostova. *Trudy V-go arxeologičeskago s'ezda v Tiflise 1881* (red. P. S. Uvarova). Moskva 1887, 332–336 (på ryska).
- Toropov, S. E. Slučajnye naxodki skandinavskix predmetov èpoxi vikingov v Priil'men'e: iz kollekcii Novgorodskogo muzeja. *Arxeologičeskie vesti* 20, 225–252 (på ryska).
- Tye, R. & M. 1995. *Jitals: A Catalogue and Account of the Coin Denomination of Daily Use in Medieval Afghanistan and North West India*. Isle of South Uist 1995.
- Wink, A. 2002. *Al-Hind: The Making of the Indo-Islamic World. Vol. I: Early Medieval India and the Expansion of Islam, 7th–11th centuries*. Boston and Leiden 2002.

Ett märkligt talerfynd på Gotland

Kenneth Jonsson

Gotlands storhetstid tog slut vid mitten på 1300-talet i samband med digerdöden 1350, Valdemar Atterdags invasion 1361 samt att handelsvägarna förändrades så att Visby inte längre låg i centrum för handeln i Östersjön. Öns rikedomar hade dessförinnan manifesterats bl.a. i ett omfattande kyrkobyggnad och en 3,4 km lång stadsmur runt Visby (Wienberg 2000). De vikingatida och medeltida myntfynden är många och välkända och vittnar om vinster från den omfattande handelsverksamheten. Den ekonomiska nedgången efter 1300-talets mitt märks genom den växande andelen koppar i mynten och en förödande inflation vid mitten av 1400-talet (Lindblad 2017, 9–15). Myntningen på Gotland upphörde 1537 och de ”gotländska” mynt som gavs ut 1554 var präglade i Köpenhamn. Det betydde att icke-gotländska mynt efterhand blev allenarådande i den lokala myntcirkulationen. Här märks också den försämrade ekonomin genom de blygsamma fynden av guldmynt och talrar som då var de internationella handelsmynten. Skatter med guldmynt begränsas till en skatt med t.p.q. 1529 (Ducker, Bunge sn – Thordeman 1942, nr 46) som bl.a. innehåller åtta guldmynt. Den enda skatten med talrar har 10 talrar med t.p.q. 1598 (Stenkumla backe, Stenkumla sn – Thordeman 1942, nr 56). Av lösfunna guldmynt finns ett från 1500-talet (Thordeman 1942, nr 52) och två från 1600-talet (Thordeman 1942, nr 53 och 57).

Övriga skatter på Gotland under den nyare tiden består enbart av låga valörer. Efter att ön åter införlivats med det svenska riket 1645 blev svenska mynt snabbt helt dominerande i myntcirkulationen (Fridh 2014, 27).

En stor talerskatt med koppling till Gotland finns emellertid genom fynden från ett eller flera lybska fartyg tillhörande den flotta som under en storm natten den 28/29 juli 1566 till stor del förläste medan den låg för ankar utanför Visby. I skatten ingår 250 mynt, alla talrar, halvtalrar och kvartstalrar förutom fyra markmynt. Det yngsta myntet ärpräglat 1565 och skatten har publicerats av Peter Berghaus (Berghaus 1989). De är präglade i Tyskland (168), Österrike (18), Schweiz (5) och Nederländerna (58) och Sverige (1). Det svenska myntet, en 1/2 daler 1545 från Svartsjö (fig. 1) är det äldsta fyndbelägget som visar att ett svenskt talermynt kommit till användning internationellt.

I samband med en undersökning vid Romakloster på Gotland hittades hösten 2018 den första lösfunna talern på Gotland. Fyndplatsen är mitt ute i åkern norr om klostret. Platsen är inte utgrävd så det är inte möjligt att säga något närmare om fyndkontexten. Det är en tysk taler 1556 präglad i hertigdömet Mecklenburg-Güstrow för Ulrich III 1555–1603 (fig. 2). Myntet är i mycket bra skick och har knappast varit ute i cirkulation någon längre tid. Talern var ett värdebeständigt mynt eftersom det fanns strikta bestämmelser om vikt och halt och en taler kunde därför hålla sig i cirkulation under mycket lång tid vilket gör att de normalt är relativt slitna. Det faktum att den här aktuella talern inte visar några spår av slitage pekar på att den har hamnat i jorden kort tid efter att den hade präglats. Danmark hade blivit protestantiskt 1536, men man räknar med att munkarna i Romakloster hade kunnat vara kvar i klostret en tid efter reformationen. Det är emellertid osannolikt att kvarvarande munkar skulle ha kunnat vara ägare av talern. Trots året 1556 är det mer troligt att se en koppling till den lybska flottan 1566. Berghaus påpekar också att skatten innehöll ovanligt många talrar (9) från Mecklenburg. Anledningen till att flottan ankrade utanför Visby var för att

Fig. 1. Gustav Vasa, Svartsjö. 1/2 daler 1545.
12,53 g. SM 165. Från lybska flottans myntskatt.

Fig. 2. Tyskland, Mecklenburg-Güstrow, hertig
Ulrich III 1555–1603. Taler 1556. Davenport 9549.
28,67 g. Funnen vid Romakloster 2018.

man i Visby skulle kunna begrava Kristofer Mogensen, befälhavaren på det danska fartyget Samson, som hade avlidit i en sammandrabbning med den svenska flottan 26 juli. Efter begravningen i Mariakyrka 28 juli kom stormen och under lång tid därefter flöt lik iland liksom vrakgods som man försökte att rädda. Bärgningsarbeten av kanoner och andra dyrbarheter pågick sedan under lång tid (Smirnov 2009, 169–177). Den nya talern skulle då kunna vara en egendom tillhörig en av de personer som gått iland och som använt talern vid en betalning, men talern kan naturligtvis ha hamnat på Gotland av andra skäl.

Det svåra är ändå att förklara hur talern hamnat mitt ute på åkern vid Romakloster. Efter reformation blev klostret statlig egendom och talern kan då ha koppling till den nya verksamheten där. Även om fyndplatsen i en framtid skulle grävas ut är det inte säkert att det skulle ge svaren på frågan.

Mot slutet av medeltiden började man att under olika namn prägla en motsvarighet i silver till guldmyntet goldgulden. Grevarna i Schlick i Böhmen (nuvarande Tjeckien) lät från 1518 prägla enorma mängder av dessa mynt, som efter myntorten Joachimsthal, kom att benämnas taler. Det blev sedan det gängse namnet (med regionala varian-

ter) för detta stormynt i silver. I Sverige myntades det första gången 1534 under namnet daler.

I Sverige förekommer talrar främst i fynd i de då danska landskapen Skåne, Blekinge, Halland och Bohuslän (Jonsson 2007). Idag uppgår antalet talrar i svenska fynd till sammanlagt 2.762 ex. Med undantag för sex norrländska landskap finns fynd med talrar i alla svenska landskap. De flesta fynden tillhör den första hälften av 1600-talet.

Med tanke på att talern från Romakloster är helt ocirkulerad skulle den kunna vara det äldsta belägget i Sverige för en talerimport. I Sverige finns det 10 lösfunna talrar som är präglade före 1556 (en från 1530-talet, sex från 1540-talet och tre från 1550-talet), men det är mycket tveksamt om någon av dem importerades före 1556 eftersom talrar höll sig i cirkulation under mycket lång tid (i skatter från mitten av 1600-talet är som exempel talrar från 1500-talet inte ovanliga). Av de äldsta talerskatterna i Sverige består några bara av ett fåtal exemplar. Den äldsta skatten med fler än fyra talrar kommer från Listerby prästgård (SML 9.95) och innehåller 32 talrar och halvtalrar med slutmynt 1555. Även i detta fall är det tveksamt om de importerats före 1556. Såväl Gotland som Blekinge hörde under denna tid till Danmark och de äldsta fynden från dåtida svenskt område är en skatt från kvarterat S:t Per, Linköping med bl.a. 80 talrar, halvtalrar och kvartstalrar och slutmynt så sent som 1578 (SML 1.53).

Litteratur

- Berghaus, P. 1989. Lybska flottans myntskatt. *Gotländskt Arkiv* 1989, 185–196.
- Davenport, J. *German talers 1500–1600*. Frankfurt am Main 1979.
- Fridh, S. 2014. Mynt 1150–1669 i lösfynd och hopade fynd på Gotland. *Myntstudier* 2014:1, 1–39.
- Jonsson, K. 2007. A provisional survey of talers found in Sweden. *Magister monetae. Studies in honour of Jørgen Steen Jensen* (red. M. Andersen et al.). Köpenhamn 2007, 207–214.
- Lindblad, R. 2017. Haltanalyser av gotländska mynt ca 1150–1154. *Metallanalyser av mynt* 2017:3, 1–20.
- SM – Ahlström, B., Almer, Y. och Hemmingsson, B. 1976. *Sveriges mynt 1521–1977*. Stockholm 1976.
- SML 1 – B. Malmer och I. Wiséhn, *Myntfynd från Östergötland*. Sveriges Mynthistoria. Landskapsinventeringen 1. Stockholm 1982.
- SML 9 – N. Myrberg. *Myntfynd från Blekinge*. Sveriges Mynthistoria. Landskapsinventeringen 9. Stockholm 2000.
- Smirnov, A. 2009. *Det första stora kriget*. Stockholm 2009.
- Thordeman, B. 1942. Gotländska skattfynd från medeltid och nyare tid. *Gotländskt Arkiv* 1942, 128–146.
- Wienberg, J. 2000. Gotlands guldålder – kyrkor, konjunkturer och korståg. *Gotländskt Arkiv* 2000, 69–84.

Aktuellt

En ny serie med namnet ”Journal of Archaeological Numismatics” (fig. 1), *JAN*, startades 2011 i Bryssel under ledning av European Center for Numismatic Studies (Centre Européen d’Études Numismatiques). Redaktionen består av franska och belgiska forskare: Jean-Marc Doyen (ordförande), Thibault Cardon, Xavier Deru, Vincent Geneviève och Stéphane Martin.

Hittills har totalt sju volymer publicerats:

Vol. 1 (2011), [iii], VIII, 251 sidor.

Vol. 2 (2012), [iii], XVIII, 370 sidor.

Vol. 3 (2013), [iii], XXXIX, 308 sidor.

Vol. 4 (2014), [iv], 218 sidor.

Vol. 5/6 (2015–2016): Actes du colloque «Les trouvailles de monnaies romaines en contexte médiéval» (red. M. Bompaire, Th. Cardon, V. Geneviève, Fl. Marani), [IV], iii, 352 sidor.

Vol. 7 (2017), 317 sidor.

Vol. 8 (2018), s. I–XVIII, s. 19–353.

Bidragen är märkta som ”the Chairman’s addresses” (totalt 5 st), artiklar (32 st, normalt stora och volymmässiga), anmälningar (7 st), nyheter och recensioner (totalt 18 st) och rapporter (3 st). Volym 5/6 är baserad på det kollokvium som hölls i Paris den 27–28 februari 2015 och omfattar 20 artiklar under den sammanfattande titeln ”Fynd av romerska mynt i medeltida sammanhang”.

Franska är det dominerande språket i serien, men här finns även bidrag som översatts till eller ursprungligen skrivits på engelska (totalt 22 st). Det finns även enskilda bidrag på spanska och italienska. Författarna är från England (Boehmer 2011; Reece 2012), Belgien, Frankrike, Spanien (Fernandez-Flores, Pliego-Vazques, Caravajal-Mateos 2013), Italien (Rovelli 2016), Rumänien och Danmark.

Ämnena omfattar perioden från Antiken till tiden för Napoleon (Cardon 2014), med betoning på romersk och tidig medeltid. Områdena som berörs är främst Västeuropa

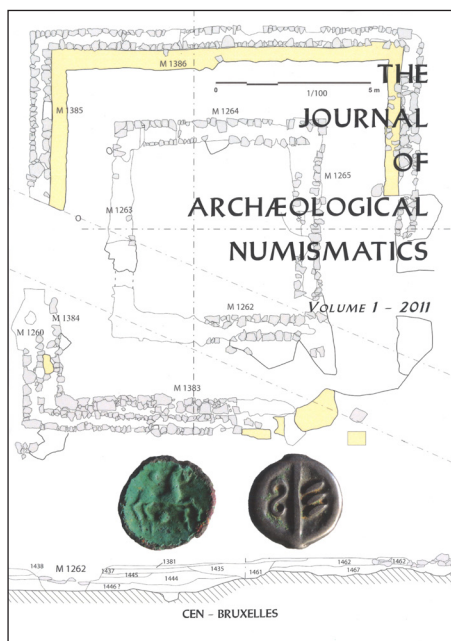

Fig. 1. *JAN*, omslaget till den första volymen.

och Medelhavet även om det finns några få undantag.

Jean-Marc Doyen påpekar i sin inledning (Doyen 2011) att syftet med *JAN*, är att erbjuda ett forum för både arkeologer och numismatiker, så att de systematiskt kan jämföra sina data – gemensamma så väl som avvikande – i förhållande till en given arkeologisk plats och hantera problemen med kontextualiserande av monetära fynd. I enlighet med detta behandlar de publicerade bidragen traditionella frågor om både numismatik och arkeologi: numismatisk kronologi, etnografiska aspekter om användning av mynt (Doyen 2012; 2013; 2017; Duchemin 2012), sekundära funktioner hos mynt i olika sammanhang, geografiska och spatials egenskaper hos myntcirkulationen (Munzi 2013; 2017) etc.

Av särskild betydelse för vikingatiden är artiklarna av Gitte Ingvardson (Ingvardson 2012) om Danmarks största vikingatida

fynd från Nørremølle på Bornholm, av Helle Horsnæs m. fl. (Horsnæs, Märcher, Vennersdorf 2013) om myntcirkulationen på Bornholm och dessutom en viktig fallstudie över myntcirkulationen i Normandi skriven av Jens Christian Moesgaard (Moesgaard 2016).

Det är en förhoppning att tidskriften på ett fruktbart sätt kommer att fortsätta med alla dessa riktlinjer för vidare numismatisk och arkeologisk forskning.

Förkortning

JAN – The Journal of Archæological Numismatics. Bruxelles.

Litteratur

Boehmer, Th. M. 2018. Coin mints and coin circulations: a debate about the meaning of 'tribe' in Late Iron Age Norfolk. *JAN*. Vol. 8, 2018, 237–250.

Cardon, Th., et Lemaire, F. 2014. Les sous des soldats de Napoléon au camp de Boulogne (1803–1805). Étude des monnaies issues des fouilles des camps napoléoniens d'Étaples-sur-Mer et Camiers (Pas-de-Calais, France). *JAN*. Vol. 4, 2014, 67–176.

Doyen, J.-M. 2011. Archaeology and Numismatics: can we reconcile the "fraternal enemies"? *JAN*. Vol. 1, 2011, I–VIII.

Doyen, J.-M. 2012. The "charon's obol": some methodological reflexions. *JAN*. Vol. 2, 2012, I–XVIII.

Doyen, J.-M. 2013. Entre amulettes et talismans, les monnaies trouées: ce qui se cache sous les apparences. *JAN*. Vol. 3, 2013, I–XXXIX.

Doyen, J.-M. 2017. 'Adulterina moneta' or temple tokens? *JAN*. Vol. 7, 2017, 5–22.

Duchemin, J.-P. 2012, avec la collaboration de G. Florent, S. Lelarge, G. Marie et A. Poirier. Numismatique et archéologie du rituel: réflexion sur le rite dit de l'«obole à Charon» à partir de l'exemple de la nécropole tardo-antique de Nempont-Saint-Firmin (Pas-de-Calais, France). *JAN*. Vol. 2, 2012, 127–198.

Fernandez-Flores, A., Pliego-Vazques, R., et

Caravajal-Mateos, G. 2013. Nuevos hallazgos de bronce visigodos en la provincia de Sevilla: una aproximación metrológica y de composición metálica. *JAN*. Vol. 3, 2013, 275–304.

Horsnæs, H. W., Märcher, M., och Vennersdorf, M. 2013. A stepping stone in the Baltic sea. Two millennia of coin finds and coin use – a case study of Vester Herred, Bornholm. *JAN*. Vol. 3, 2013, 1–65.

Ingvardson, G. 2012. Nørremølle – the largest Viking age silver hoard of Bornholm (Denmark). *JAN*. Vol. 2 2012, 281–346.

Moesgaard, J. C. 2016. Monnaies romaines au Moyen Âge: l'apport des contextes archéologiques. *JAN*. Vol. 5/6, 2015–2016: Actes du colloque «Les trouvailles de monnaies romaines en contexte médiéval» (ed. M. Bompaire, Th. Cardon, V. Geneviève, Fl. Marani), 2016, 269–274.

Munzi, M. 2013. The Tripolitanian countryside and a monetary economy: data from the archaeological survey of the territory of *Leptis Magna* (Libya). *JAN*. Vol. 3, 2013, 67–88.

Munzi, M. 2017. The Tripolitanian countryside: new numismatic data from the survey of the territory of *Leptis Magna* (2013 campaign). *JAN*. Vol. 7, 2017, 189–200.

Reece, R. 2012. Coins from the British excavations at Carthage: date of minting and date of deposit. *JAN*. Vol. 2, 2012, 265–280.

Rovelli, A. 2016. The Circulation of Late Roman Bronze Coinage in Early Medieval Italy: an update. *JAN*. Vol. 5/6, 2015–2016: Actes du colloque «Les trouvailles de monnaies romaines en contexte médiéval» (ed. M. Bompaire, Th. Cardon, V. Geneviève, Fl. Marani), 2016, 55–72.

Viacheslav Kuleshov

ISSN 1652-2303

© Numismatiska forskningsgruppen och förf. Foto förf. om inget annat anges.

Stockholms
universitet